МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет аграрної економіки і менеджменту
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення АПБ

КОВЕРКО Софія Андріївна

Баланс як елемент методу бухгалтерського обліку й форма звітності / Balance as an element of accounting method and reporting form

спеціальність: 6.030309 – Облік і аудит
освітньо-професійна програма – Облік і правове забезпечення агропромислового виробництва

Випускна кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ОПЗ-41
С. А. Коверко
_____

Науковий керівник:
д.е.н. професор Бруханський Р. Ф.
_____

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 20___ р.

Завідувач кафедри
_____ Р. Ф. Бруханський

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП **3**

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА **6**

1.1. Сутність бухгалтерського балансу, правові основи, принципи побудови та вимоги до інформаційного наповнення **6**

1.2. Економічні передумови виникнення та еволюція розвитку бухгалтерського балансу **15**

1.3. Структурно-логічні параметри і характеристики змін бухгалтерського балансу **22**

Висновки до розділу 1 . . . . . **29**

РОЗДІЛ 2. ПАРАМЕТРИ БАЛАНСУ ЯК ЕЛЕМЕНТА МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФОРМИ ЗВІТНОСТІ **30**

2.1. Інтерпретація балансу як структурного елемента методу бухгалтерського обліку **30**

2.2. Характеристика балансу як форми фінансової звітності підприємства **35**

2.3. Співвідношення вимог до балансу як звітної форми та елементу методу бухгалтерського обліку **41**

2.4. Аналітичні можливості балансу: особливості та методика інтерпретації фінансових коефіцієнтів **46**

Висновки до розділу 2 . . . . . **56**

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ **57**

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **62**

ВСТУП

Актуальність теми. Для ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства необхідні відомості про наявні засоби (майно), їх склад, розміщення і використання, а також за рахунок яких джерел ці засоби надійшли. Таку інформацію дає бухгалтерський баланс. Інтерпретація показників балансу має надзвичайно важливе значення, оскільки дає змогу порівняти розміщення засобів з відповідними джерелами їх покриття, визначити, чи доцільно використовувати ці засоби, встановити ступінь забезпеченості підприємства оборотними засобами, його платоспроможність, проаналізувати фінансовий стан підприємства. Бухгалтерський баланс, відображаючи стан засобів (майна) на певну дату, разом з тим, враховує динаміку процесів і явищ, під впливом яких відбуваються зміни в структурі активів і зобов'язань, власному капіталі підприємства. Але які б не були господарські операції і які б вони не викликали зміни в балансі, рівність між активом і пасивом повинна завжди зберігатися. Таке постійне зберігання рівності в результаті співставлення засобів підприємств з їх джерелами і є основним змістом балансового узагальнення.

Дослідженню проблематики бухгалтерського балансу присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та іноземних вчених, серед яких В.Е. Ануфрієв, Т.В. Барановська, І.М. Белова, Й. Бетге, О.О. Гуменюк, Т.В. Дідоренко, В.І. Довбуш, М.І. Кутер, Є.В. Мних, М.С. Палюх, Т.П. Погорєлова, Н.В. Семенишена, О.П. Скипан, І.В. Спільник, Я.В. Соколов, О.Р. Сьоміна, П.Я. Хомин та інші.

Неоднозначність змісту поняття «бухгалтерський баланс» зумовлює необхідність формулювання двох його інтерпретацій: 1) як окремого елемента методу бухгалтерського обліку; 2) як форми фінансової звітності.

Мета і задачі дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування сутності, моніторинг проблематики та ідентифікація мікро- і макроекономічних аспектів застосування балансу як елемента методу бухгалтерського обліку і форми звітності.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні задачі:

1) обґрунтування економіко-правової сутності бухгалтерського балансу, аргументація принципів побудови та вимог до інформаційного наповнення;

2) дослідження економічних передумов виникнення та еволюційних етапів розвитку бухгалтерського балансу;

3) з‘ясування структурно-логічних і фінансово-економічних параметрів побудови бухгалтерського балансу;

4) дослідження типових ознак і відмінностей балансу як елемента методу бухгалтерського обліку та форми звітності;

5) обґрунтування вимог до балансу як звітної форми та елементу методу бухгалтерського обліку;

6) дослідження аналітичних можливостей балансу та методики інтерпретації фінансових коефіцієнтів.

Об‘єктом дослідження обрано теорію бухгалтерського обліку та методологію формування фінансової звітності.

Предметом дослідження визначено науково-теоретичні, організаційно-методичні та економіко-правові аспекти бухгалтерського балансу як елемента методу бухгалтерського обліку і форми звітності.

Методи дослідження. При підготовці випускної кваліфікаційної роботи використано наступні методи: діалектичний і системний підхід – для вивчення проблематики балансу як елемента методу бухгалтерського обліку і форми звітності, диференціації та інтеграції окремих його елементів; монографічний – для детального вивчення еволюції застосування балансу; інформаційне моделювання – для забезпечення дослідження нормативно-правовими та фактографічними джерелами інформації; порівняння – для виявлення спільних рис та відмінностей балансу як елемента методу бухгалтерського обліку і форми звітності; аналіз – для деталізації об‘єкта дослідження шляхом його розчленування на складові частини; синтез – для узагальнення методики облікового забезпечення балансу; групування – для виявлення концептуальних ознак балансового узагальнення; аналогія – для дослідження відповідності вітчизняної системи звітності і характерної для зарубіжної практики; середніх і відносних величин – для визначення

рівня ефективності досліджуваних процесів; розрахунковий – для підрахунку економічного ефекту; абстрагування – для формулювання узагальнених висновків на основі системного аналізу і синтезу теорії і практики балансоведення.

Практичне значення дослідження. У випускній кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано й вирішено ряд дискусійних питань концептуального позиціонування та функціональної ідентифікації балансу як елемента методу бухгалтерського обліку і форми звітності, зокрема щодо відмінностей економічного та юридичного трактування балансу, диференціації типових груп користувачів балансової інформації, невизнання балансу як форми звітності елементом методу бухгалтерського обліку.

Апробація результатів випускної кваліфікаційної роботи. Основні теоретичні положення наукового дослідження апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Розвиток науки та бізнесу в умовах глобалізації» (Тернопіль, ТНЕУ, 15 травня 2019 року).

За результатами участі у конференції опубліковано тези доповіді:

Коверко С. А. Баланс як елемент методу бухгалтерського обліку. Розвиток науки та бізнесу в умовах глобалізації : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених [Тернопіль, 15.05.2019 р.]. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2019. С. 134-136.

(Науковий керівник – д.е.н., проф. Бруханський Р.Ф.).

РОЗДІЛ 1
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ БАЛАНСУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сутність бухгалтерського балансу, правові основи, принципи побудови та вимоги до інформаційного наповнення

З метою управління фінансово-господарською діяльністю підприємства необхідно формувати відомості про наявні засоби (майно), їх склад, розміщення і використання, а також за рахунок яких джерел ці засоби створені. Інформацію такого змісту дає бухгалтерський баланс.

Бухгалтерський баланс є способом економічного групування і узагальненого відображення стану засобів підприємства за їх складом, розміщенням і функціональною роллю в процесі відтворення та за джерелами їх утворення і цільовим призначенням на певну дату в грошовій оцінці [5, с. 36].

Метою складання балансу є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату.

Зазвичай, баланс складають на перше число місяця, кварталу, року.

Бухгалтерський баланс будується у вигляді двосторонньої таблиці. У лівій частині балансу, яка називається «активом», показують склад, розміщення і використання засобів; у правій, яка називається «пасивом», – джерела утворення господарських засобів і цільове їх призначення.

Терміни «актив балансу» і «пасив балансу» володіють економічним та юридичним змістом (табл. 1.1).

В економічному розумінні «пасив балансу – це сума вартостей, одержаних з різних джерел (від держави, банківських установ, різних організацій, осіб) для певної мети, а актив – це конкретні форми існування цих вартостей (матеріали, продукція, кошти і ін.) на звітну дату.

У юридичному розумінні пасив балансу характеризує ступінь відповідальності підприємства перед державою, банком, різними організаціями і особами за

довірене йому майно. Актив же балансу відображає майно, цінності, якими користується і розпоряджається підприємство [5, с. 37].

Таблиця 1.1

Економічний та юридичний зміст активу і пасиву балансу

Зміст	Актив	Пасив
Економічний	Конкретні форми існування обсягу вартостей (матеріали, продукція, кошти та інші) на конкретну звітну дату	Сума вартостей, одержаних з різних джерел (держави, банківських установ, різних організацій, осіб) для певної мети
Юридичний	Майно, матеріальні цінності та інші активи, якими користується і розпоряджається підприємство	Ступінь відповідальності підприємства перед державою, банком, організаціями і особами за довірене йому майно

Певний вид засобів або джерел, згрупованих за економічно однорідними ознаками, утворюють статтю балансу. Статті балансу, які відображають засоби, називаються активними, а статті, які відображають джерела – пасивними.

Загальні підсумки активу і пасиву балансу повинні бути рівними між собою. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що як в активі, так і в пасиві показують ті самі господарські засоби, тільки згруповані за різними ознаками: в активі – за складом, розміщенням і їх функціональною роллю в процесі відтворення, в пасиві – за джерелами їх утворення. Загальна сума засобів відповідного власника завжди має дорівнювати сумі тих джерел, за рахунок яких вони створені. Цим пояснюється принцип збалансованості в обліку.

Якщо власник підприємства один, то його активи будуть дорівнювати власному капіталу: Активи = Власний капітал (статутний капітал). Якщо ж частина засобів (активів) вноситься ще іншою особою, яка не є власником підприємства (банківський кредит, вклади інших організацій чи осіб), то перед ними виникає заборгованість, яка називається зобов’язаннями. Звідси випливає така рівність: Активи = Власний капітал + Зобов’язання.

Таким чином, баланс можна розглядати ще як звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. При цьому доцільно трактувати три категорії структурно-логічних елементів бухгалтерського балансу:

1) активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому;
2) зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої у майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди;
3) власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Рівність підсумків активу і пасиву балансу має велике контрольне значення, оскільки вона є засобом перевірки правильності бухгалтерських записів і складання балансу. Таку рівність зумовлює власне змістова сутність балансу, яка походить від слів латинського походження: 1) «bis», що означає «двічі»; 2) «lanx» , що означає «чаша терезів». В результаті термін «баланс» передбачає дві чаші у якості символу рівноваги [20, с. 40].

Нормативна регламентація змісту та форми балансу, а також загальні вимоги до розкриття його статей здійснюється на основі Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 року, зареєстровано в Міністерстві юстиції України № 336/22868 від 28.02.2013 року (з врахуванням змін і доповнень, внесених наказами Міністерства фінансів України № 627 від 27.06.2013 року, № 48 від 08.02.2014 року, № 241 від 17.02.2017 року, № 564 від 20.06.2018 року).

Згідно п. 3 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» баланс (звіт про фінансовий стан) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал [27].

Таблиця 1.2

Нормативно-правова база формування та подання бухгалтерського балансу

№ з/п	Нормативний документ	Змістове наповнення
1	Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 16.07.1999 р. № 996-XIV	Правові основи регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності
2	Про затвердження порядку подання фінансової звітності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419	Порядок подання фінансової звітності
3	Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433	Розкриття інформації за статтями форм фінансової звітності
4	Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999р. № 291	Призначення і порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку
5	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України 07 лютого 2013 року № 73	Загальні вимоги до фінансової звітності
6	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність»: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 628	Порядок форммування консолідованої фінансової звітності
7	П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 137	Порядок виправлення помилок, внесення інших змін у фінансовій звітності

Продовження табл. 1.2

№ з/п	Нормативний документ	Змістове наповнення
8	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20	Методологічні засади формування інформації про зобов'язання
9	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290	Зміст і форма доходу та відображення його в бухгалтерському обліку
10	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.199 р. № 318	Зміст і форма витрат та відображення його в бухгалтерському обліку
11	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» : Наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39	Зміст і форма Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва в складі фінансової звітності підприємства
12	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами»: Наказ Міністерства фінансів України від 19.05.2005 № 412	Методологічні засади формування інформації про доходи, витрати, фінансові результати, активи і зобов'язання звітних сегментів та її розкриття у фінансовій звітності
13	Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88	Порядок відображення і зберігання первинних документів, облікових регістрів, бухгалтерської звітності
14	Закон України «Про аудиторську діяльність», прийнятий Верховною Радою України від 22.04.1993 р. № 3126-XII	Правові засади здійснення аудиторської діяльності в Україні

Однією із дискусійних проблем сутнісної характеристики балансу є спектр потреб та інтересів його користувачів. Єдність поглядів серед як науковців, так і практиків щодо переліку користувачів бухгалтерської інформації та ознак їх групування відсутня. Окремі вчені розмежовують користувачів бухгалтерського балансу на чотири групи: 1) керівництво підприємства; 2) фіскальні органи; 3) партнери (власники, інвестори, кредитори тощо; 4) інфраструктура (відомства, фондові біржі, суди тощо). Інші вважають, що існує група основних користувачів (власники, інвестори, кредитори, ділові партнери, податкові органи) і дотичних (аутсорсери, аудитори, юристи, біржі, асоціації, профспілки) [20, с. 43].

На нашу думку, найбільш вдалим є поділ користувачів бухгалтерського балансу на внутрішніх (табл. 1.3) і зовнішніх (табл. 1.4), оскільки це дозволяє врахувати їх вимоги до інформації, наведеної у бухгалтерському балансі.

Таблиця 1.3

Ідентифікація внутрішніх користувачів інформації бухгалтерського балансу та диференціація їхніх інформаційних потреб

Внутрішні користувачі балансу	Інформаційні потреби	Напрями використання інформації
Вища ієрархія менеджерів підприємства	Інформація щодо поточного і стратегічного фінансового стану підприємства	1) формулювання та обґрунтування стратегії розвитку підприємства;
		2) прийняття тактичних управлінських рішень для виконання стратегічних цілей, поставлених власниками;
		3) контроль за досягненням підприємством запланованих цілей.

До внутрішніх користувачів бухгалтерського балансу доцільно відносити вищу ієрархію менеджерів підприємства, які володіють правом доступу до будь-якої інформації підприємства. До зовнішніх користувачів доцільно відносити

передусім власників, якщо вони не займаються безпосереднім управлінням, інвесторів, менеджерів середнього рівня (керівників структурних підрозділів), ряду працівників, окремих фінансово-кредитних установ, спектру постачальників, підрядників, покупців, замовників, інших ділових партнерів, податкових органів, органів соціального страхування, державної статистики, державних органів влади, місцевого самоврядування, громад тощо.

Таблиця 1.4

Ідентифікація зовнішніх користувачів інформації бухгалтерського балансу та диференціація їхніх інформаційних потреб

Зовнішні користувачі	Інформаційні потреби	Напрями використання інформації
Власники	Фінансовий стан та результати діяльності	Прийняття управлінських рішень стратегічного змісту
Менеджери структурних підрозділів	Конкретний напрям діяльності	Прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності та регулювання
Персонал підприємства	Загальний стан функціонування підприємства	Прийняття рішення щодо збереження робочих місць, підвищення оплати праці, покращення соціального забезпечення
Інвестори	Фінансовий стан підприємства, стратегія розвитку	Визначення можливостей отримання прибутку у перспективі для врахування при прийнятті рішень з акціями
Ділові партнери	Фінансовий стан, платоспроможність підприємства	Визначення можливостей вчасного виконання договірних зобов’язань
Державні органи	Фінансовий стан, обсяг податків, структура ресурсів	Здійснення контролю за обсягами заборгованості за податками, регулювання діяльності підприємств

Принципи бухгалтерського балансу повинні поєднувати дві групи: 1) принципи бухгалтерського обліку; 2) принцип побудови балансу (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Перелік принципів бухгалтерського балансу [20, с. 47]

Врахування ж принципів бухгалтерського балансу зумовлює відповідність інформації бухгалтерського балансу якісним характеристикам, серед яких: доречність; зрозумілість; достовірність; надійність; зіставність; публічність; адресність; та існування певних обмежень інформації балансу (рис. 1.2).

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» передбачено, що інформація бухгалтерського балансу повинна бути:

1) доречною (бухгалтерський баланс повинен давати змогу вчасно оцінити минулі, теперішні і майбутні події, підтверджуючи їхні оцінки);

2) зрозумілою (інформація бухгалтерського балансу повинна передбачати однозначне тлумачення наведеної у ньому інформації користувачами);

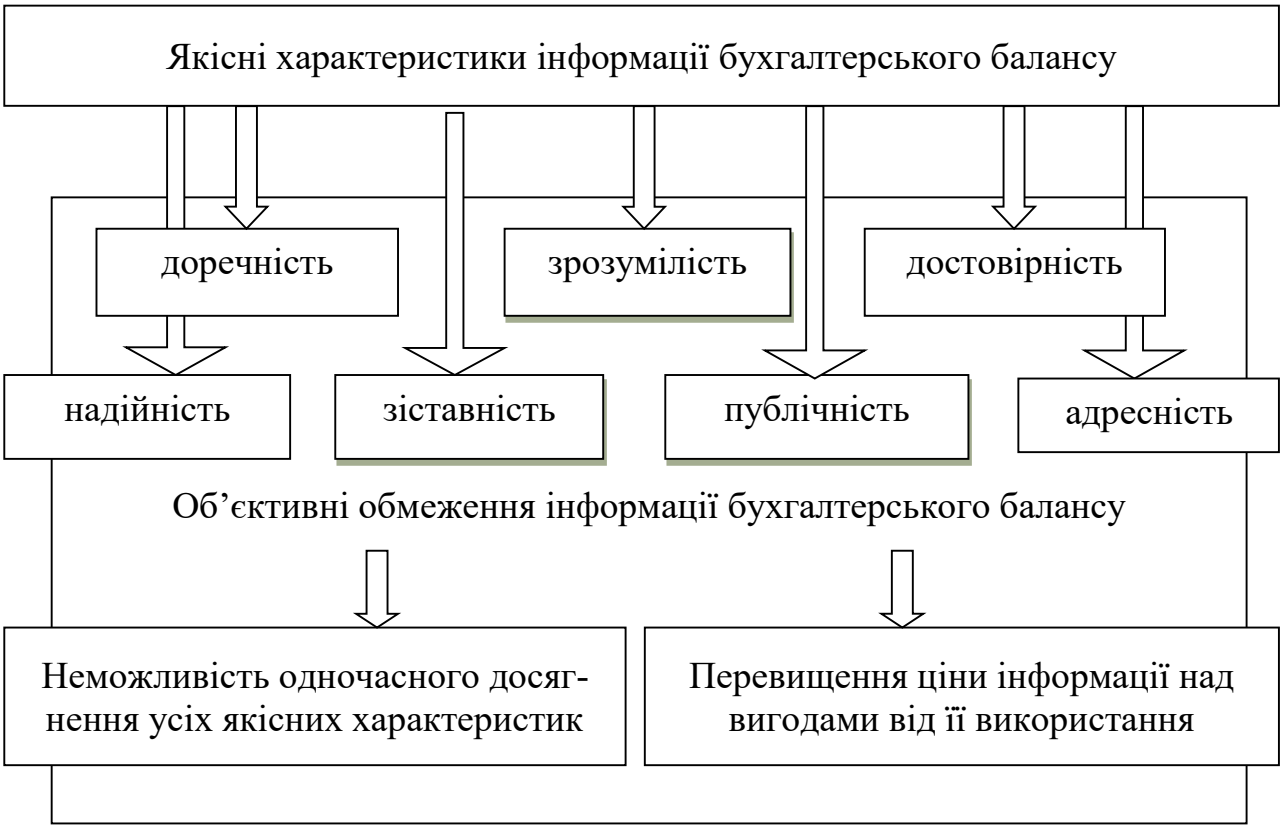

Рис. 1.2. Якісні параметри інформації бухгалтерського балансу [20, с. 54]

3) достовірною (їхня точність і несуперечливість повинна підтверджуватись фактичними даними фінансового обліку);

4) надійною (інформація бухгалтерського балансу повинна забезпечуватись шляхом ретельного відображення фактів господарського життя у системі бухгалтерському обліку);

5) зіставною (дані балансу – результат застосування принципу послідовності, а ця вимога повинна забезпечувати вартісний зв'язок між кінцевим і початковим бухгалтерським балансом);

6) публічною (інформація бухгалтерського балансу підприємства повинна підлягати повному оприлюдненню);

7) адресності (можливість деталізації інформації балансу згідно вимог конкретних груп користувачів).

1.2. Економічні передумови виникнення та еволюція розвитку бухгалтерського балансу

Баланс як одна із центральних економічних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. Матеріальні баланси широко використовувалися у Стародавньому Китаї для забезпечення контролю за рухом і збереженням цінностей. У Стародавній Греції вели баланси окремих господарств та баланси кредитних установ. У Стародавньому Римі ведення балансу на державному рівні було необхідним для здійснення контролю та ефективного управління. Тобто у Стародавньому Світі баланс використовувався як система показників, що відображала кількісне співвідношення двох елементів або сторін будь-якої діяльності (доходів і видатків держави, вхідних і вихідних грошових потоків), при цьому використання балансу в облікових процедурах ще не відбувалося. Появу бухгалтерського балансу відносять до середини XIV століття, і притримуються версії, що виникнення подвійної бухгалтерії пов'язано з Л. Пачолі та його Трактатом «Про рахунки та записи». Положення «Трактату» знайшли своє продовження в працях Д. Кардано (1539 р.), Д. Манчіні (1549 р.), В. Котрулі (1573 р.), Л. Флорі (1633 р.), в Італії; Я. Імпіна (1543 р.) – в Голландії; І. Готліба (1531 р.) та В. Швайкера (1549 р.) – в Німеччині [35, с. 45].

Трактат про рахунки і записи Л. Пачолі, який міститься в його книзі «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорції і відношення», що вийшла 10 листопада 1494 року, вважається першим, вже не просто письмовим, але й друкарською рекомендацією з обліку і першим таким свідченням переважання диграфічної парадигми у середньовічному рахівництві. Ідеї, викладені великим вченим Лукою Пачолі, вже протягом п'яти століть не втрачають своєї актуальності. Він першим зібрав і систематизував розірвані відомості про прийоми, які застосовувалися купцями того часу при веденні своїх торгових рахунків і записів [2, с. 49].

Поява процедурного напряму розвитку бухгалтерського обліку започаткована німецькою обліковою школою наприкінці XIX на початку XX століття,

власне тоді зародився оригінальний напрям розвитку облікової теорії – балансоведення, початковою концепцією якого стало вчення І. Ф. Шера (1846-1924).

І. Ф. Шер в основу обліку поклав баланс і на основі нього побудував теорію обліку від загального до конкретного. Він вперше дав визначення балансу, згідно з яким, бухгалтерський баланс є рівністю активу і пасиву, побудований у формі рахунків у заключний день операційного періоду. До сьогодні основою балансу залишається постулат І. Ф. Шера, який характеризує економічну сутність підприємства: «Актив» = «Пасив» [20, с. 13].

І. Ф. Шер назвав рахунки активними та пасивними, й започаткував, таким чином, початок алгоритмізації обліку .

У «Керівництві конторськими знаннями» К. М. Клінге у 1857 році писав, що місячний баланс має за мету довірити перенесення всіх статей із пам'ятної й касової в головну книгу. Місячний або пробний баланс складається із загальних сум, які отримують зі складених дебетових і кредитових сторінок головної книги. Складання чистого балансу здійснюється таким чином, що дебітори з дебетової сторінки головної книги та кредитори з кредитової сторінки тієї самої книги зазначаються в двох стовпчиках, і разом з тим визначаються залишки. При цьому баланс у рахівництві вчений розумів як рівновагу численних рівностей двох або декількох відносно головних сум [18, с. 52].

Моніторинг змісту категорії «баланс» за часів середньовіччя, дозволяє зробити висновок про те, що баланс розуміли лише як перевірочний, який давав можливість впевнитися в правильності відображення операцій з господарської діяльності підприємства.

В економічній літературі вітчизняні та зарубіжні автори підтримують ідею трактування балансу:

1) як елемента методу бухгалтерського обліку (І. М. Белова, Н. В. Дембінський, Т. В. Дідоренко, М.С. Палюх, Я.В. Соколов, І. В. Спільник, П.Я. Хомин, В.Г. Швець та інші);

2) як документа, що визначає фінансовий результат діяльності підприємства (Л. В. Чижевська, В. В. Сопко, П. І. Савічев та інші).

Враховуючи досвід зарубіжної облікової практики, наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 627, форму звітності № 1 було названо «Баланс (звіт про фінансовий стан)», що дало змогу узгодити її назву з іншими формами звітності та розмежувати поняття балансу як елемента методу бухгалтерського обліку та форми фінансової звітності.

Структура балансу постійно зазнавала змін одночасно зі змінами в обліку. Бухгалтерський баланс, що діяв до кінця 1938 року, не давав можливості відображати величину власних оборотних засобів підприємства. Починаючи з річного звіту 1949 року, нормативи відображалися як на дату складання балансу, так і на початок року. Слід також зазначити, що з 1951 року групи балансових статей почали називати розділами. Радянський баланс був інструментом перевірки виконання виробничо-фінансових планів, знаряддям суспільного контролю та планового впливу на процес виробництва. Форма балансу передбачала розподіл активу й пасиву на групи, розділи і статті. Групи позначалися буквами, розділи – римськими цифрами, а статті – номерами. Відповідно, актив балансу був побудований наступним чином: А – основні й вилучені засоби; Б – нормовані засоби (власні та прокредитовані); В – засоби в капітальному ремонті та капіталовкладеннях; Г – засоби в розрахунках та інших активах. Пасив балансу: А – власні та прирівняні до них засоби; Б – короткострокові банківські кредити під нормовані запаси; В – засоби в капітальному ремонті та капіталовкладеннях; Г – короткострокові кредити, фонди, розрахунки та інші пасиви. Групи статей активу й пасиву пов’язані між собою: так, група А в активі показує, скільки засобів вкладено в іммобільні цінності, що знаходяться поза обігом, оскільки тут показана вартість будинків, обладнання, а також сум, вилучених з обігу шляхом безповоротної їх передачі або сплати (платежі до бюджету тощо). Всі ці вкладення пов’язані з групою А в пасиві й покриваються за рахунок статутного фонду, тобто засобів, наданих підприємству державою, та засобів, що числяться в складі власних у групі А пасиву. Таким чином, зазвичай джерелом покриття засобів, розміщення яких показано в групі А активу, є засоби, показані в групі А пасиву [18, с. 55].

У 60–70-х роках акцент при побудові балансу робився не тільки на завданні планування, економічного аналізу й контролю, а й на специфіці виробничо-господарської діяльності підприємства.

У 70-х роках актив балансу був побудований за наступними розділами:

1) основні фонди й необоротні активи;

2) нормовані оборотні засоби;

3) грошові кошти, розрахунки та інші активи, засоби й витрати на капітальне будівництво та витрати на формування основного стада.

Пасив балансу:

1) джерела власних та прирівняних до них засобів;

2) кредити банку під нормовані оборотні засоби;

3) різні кредити банку, розрахунки та інші пасиви;

4) джерела засобів для капітального будівництва та фінансування витрат на формування основного стада.

Узагальнюючи інформацію щодо структури бухгалтерського балансу 30-90-х років XX століття, Довбуш В. І. робить висновок, що баланс був представлений як загальний рахунок, коли його статті наводили інформацію синтетичних рахунків, а інколи навіть субрахунків [18, с. 55].

З 01.01.1992 року встановлені нові форми бухгалтерського балансу та фінансової звітності. Актив балансу був побудований за такими розділами:

1) основні засоби та вкладення;

2) запаси та витрати;

3) грошові кошти, розрахунки та інші активи.

Пасив балансу:

1) джерела власних коштів;

2) кредити та інші позичені кошти;

3) розрахунки та інші пасиви.

З 1999 року ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності регламентується положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, які розробляються й вдосконалюються з урахуванням вимог міжнародних

стандартів та особливостей системи обліку, що склалася в Україні. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», яке втратило чинність у 2013 році одночасно із затвердженням Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», визначало зміст і форму балансу та загальні вимоги до розкриття його статей. Структура бухгалтерського балансу мала такий вигляд: актив – необоротні активи, оборотні активи, витрати майбутніх періодів; пасив – власний капітал, забезпечення наступних витрат і платежів, довгострокові зобов'язання, поточні зобов'язання та доходи майбутніх витрат.

У зв'язку з набуттям чинності Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 07 листопада 2003 року № 617, Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 року № 790, та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 02 липня 2007 року № 779, відбулися зміни у структурі бухгалтерського балансу. Актив балансу доповнено новими статтями та новим четвертим розділом «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу».

У результаті суттєвих змін, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 року № 627, та набуття чинності національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до складання фінансової звітності» баланс (звіт про фінансових стан) отримав новий вигляд:

Актив:

1) необоротні активи;
2) оборотні активи;
3) необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу;

Пасив:

1) власний капітал;
2) довгострокові зобов'язання і забезпечення;

3) поточні зобов’язання і забезпечення;
4) зобов’язання, пов’язані з необоротними активами та групами вибуття, утриманими для продажу.

Особливості розвитку бухгалтерського балансу на різних історичних етапах дозволяє визначити основні аспекти, які зумовили його перехід на нові щаблі еволюції і стали початком кожного нового етапу його розвитку (табл. 1.5) [20, с. 26-27]:

- розвиток товарно-грошових відносин;
- популяризація кредитних відносин;
- втілення подвійного запису в обліковій практиці;
- глобалізація економіки.

Результатом розвитку балансу на першому етапі є його розповсюдження при здійсненні торгових та фінансових операцій.

Таблиця 1.5

Періоди розвитку бухгалтерського балансу

1-й етап	2-й етап	3-й етап	4-й етап	5-й етап
Процес зародження балансу як економічної категорії	Процес зародження балансу як облікової категорії	Варіанти балансу у межах різних наукових напрямів	Варіанти балансу у межах різних облікових концепцій	Процес поступової уніфікації бухгалтерсь-кого балансу
XIII століття	XVI століття	XX століття	XXI століття	

Другий етап розвитку бухгалтерського балансу започаткував подвійний характер відображення господарських операцій, що і зумовило використання балансу як облікової категорії. Поділ рахунків на активні та пасивні став основою формування структури балансу.

Третій етап розвитку бухгалтерського балансу сформував його наукове обґрунтування, при цьому на основі балансового підходу ідентифіковано два

поняття: 1) баланс як спосіб перевірки правильності застосування подвійного запису; 2) баланс як форма звітності. У цей період Бухгалтерський баланс набуває ознак періодичності і достовірності.

Четвертий етап розвитку бухгалтерського балансу характерний набуттям класичних рис сьогодення з диференціацією двох напрямів: 1) елементу методу бухгалтерського обліку; 2) форми фінансової звітності.

П’ятий етап розвитку бухгалтерського балансу ознаменував його застосування як уніфікованої інформаційної бази управління.

На думку проф. Бруханського Р. Ф., розроблені наприкінці XIX ст. підходи до побудови актуарних та нульових балансів, що є похідними від бухгалтерських балансів та мають інше цільове призначення, стали прикладом для побудови стратегічних похідних балансових звітів, формування яких є кінцевим результатом функціонування стратегічної системи фінансового обліку [6, с. 28].

Бухгалтерський баланс як інформаційна база для подальших досліджень використовується у більшості економічних наук, його називають:

- «складова інформаційного забезпечення аналізу» в аналізі;
- «складова інформаційної бази управління» у фінансовому менеджменті;
- «джерело отримання аудиторських доказів» в аудиті.

Враховуючи виключну значимість інформації бухгалтерського балансу при задоволенні інформаційних потреб користувачів при прийнятті економічних рішень, Дідоренко Т. В. вважає за доцільне ввести поняття «інформаційна потужність бухгалтерського балансу» як складову процесу прийняття рішень, оскільки усі економічні науки спрямовані на вирішення єдиної мети – прийняття ефективних рішень [16, с. 109].

Під інформаційною потужністю бухгалтерського балансу доцільно розуміти можливість бухгалтерського балансу задовольняти інформаційні потреби користувачів при прийнятті економічних рішень. За допомогою інформаційної потужності бухгалтерський баланс дозволяє обґрунтувати різні види економічних рішень, що приймаються у процесі здійснення господарської діяльності.

1.3. Структурно-логічні параметри і характеристики змін бухгалтерського балансу

Сутність структурно-логічної побудови бухгалтерського балансу полягає в наступному: однорідні за економічним змістом статті балансу об'єднуються в групи, а групи відповідно у розділи активу і пасиву балансу. В основу будови балансу покладено економічну класифікацію засобів та джерел їх утворення.

Зміст і форма бухгалтерського балансу для підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності (крім банків і бюджетних установ) регламентуються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 року № 73 [27].

У діючій формі бухгалтерського балансу (звіту про фінансовий стан) (форма № 1) всі статті активу згруповані у три розділи, а пасиву – у чотири розділи (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Структура балансу підприємства

АКТИВ		ПАСИВ	
I.	Необоротні активи	I.	Власний капітал
II.	Оборотні активи	II.	Довгострокові зобов'язання і забезпечення
III.	Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	III.	Поточні зобов'язання і забезпечення
		IV.	Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття

У розділі І активу балансу «Необоротні активи» статті об’єднані за однією ознакою – тривалим характером використання, але різними за своїм змістом: нематеріальні активи, незавершені капітальні інвестиції, основні засоби, інвестиційна нерухомість, довгострокові біологічні активи, довгострокові фінансові інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи, інші необоротні активи. У підсумок першого розділу основні засоби і нематеріальні активи включаються за залишковою вартістю, а довгострокові біологічні активи – за справедливою (залишковою, якщо неможливо визначити справедливу) вартістю. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти, відображається за теперішньою вартістю.

Залишкова вартість визначається як різниця між: первісною вартістю і сумою накопиченої амортизації – по нематеріальних активах; первісною вартістю і сумою зносу – по основних засобах.

Справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов’язання за звичайних умов на певну дату.

Визначення теперішньої вартості залежить від виду заборгованості та умов її погашення [5, с. 39].

У розділі ІІ активу бухгалтерського балансу «Оборотні активи» відображають вартість запасів і поточних біологічних активів, поточну дебіторську заборгованість (за товарними операціями, за розрахунками та іншу), поточні фінансові інвестиції, гроші та їх еквіваленти, витрати майбутніх періодів, інші оборотні активи. У підсумок розділу ІІ активу балансу включається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги, яка визначається як різниця між первісною вартістю і резервом сумнівних боргів. Сумнівним боргом вважається дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

У розділі ІІІ активу «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття» відображають вартість необоротних активів та груп вибуття, утримуваних для продажу. Група вибуття – це сукупність активів, які плануються до продажу або відчуження в інший спосіб однією операцією, та зобов’язання, які

прямо пов’язані з такими активами, що будуть передані (погашені) в результаті такої операції.

Розділ І пасиву балансу «Власний капітал» відображає джерела утворення власних засобів. До таких джерел належать: зареєстрований (пайовий) капітал, капітал у дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток. Сума непокритого збитку наводить-ся в дужках та вираховується при визначенні власного капіталу. Сума неоплаченого і вилученого капіталу також відображається в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.

У розділі ІІ пасиву балансу «Довгострокові зобов’язання і забезпечення» відображаються відстрочені податкові зобов’язання, довго-строкові кредити банків, інші довгострокові зобов’язання, довгострокові забезпечення і цільове фінансування, отримане з бюджету та інших джерел.

У розділі ІІІ пасиву балансу «Поточні зобов’язання і забезпечення» вказують кредиторську заборгованість по короткострокових кредитах банків, поточну кредиторську заборгованість за довгостроковими зобов’язаннями, кредиторську заборгованість за товари, роботи і послуги, розрахунками з бюджетом, розрахунками зі страхування, зобов’язання перед своїми працівниками з оплати праці. Вказують також поточні забезпечення, доходи майбутніх періодів та інші поточні зобов’язання.

У розділі ІV пасиву балансу вказують зобов’язання за необорот-ними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Малі підприємства складають форму балансу, передбачену Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб’єкта малого підприємництва».

Групування статей балансу у відповідні розділи має важливе значення і дає змогу порівняти розміщення засобів з відповідними джерелами їх покриття, визначити, чи доцільно використовувати ці засоби, встановити ступінь забезпеченості підприємства оборотними засобами, його платоспроможність, проаналізувати фінансовий стан підприємства [5, с. 40].

Окремі види засобів не належать підприємству, а тимчасово перебувають у його користуванні або на зберіганні (орендовані основні засоби, товарно-матеріальні цінності, прийняті на відповідальне зберігання та ін.). Ці засоби не включаються в загальний підсумок балансу, а знаходяться поза балансом. Згідно чинних положень бухгалтерського обліку такі засоби обліковуються на балансі того підприємства, якому вони належать. Це дає змогу уникнути необґрунтованого повторного обліку тих самих об'єктів при складанні зведених балансів на рівні району, області, країни [5, с. 40].

Для контролю за виконанням зобов'язань, списанням активів, зберіганням бланків суворого обліку, нарахуванням та використанням амортизаційних відрахувань також передбачені позабалансові статті.

Бухгалтерський баланс відображає стан засобів (майна) на певну дату. Разом з тим, в процесі діяльності на підприємстві здійснюється велика кількість різноманітних господарських операцій. Під їх впливом відбуваються зміни в структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства. Але які б не були господарські операції і які б вони не викликали зміни в балансі, рівність між активом і пасивом завжди зберігається. Таке постійне зберігання рівності в результаті співставлення засобів підприємств з їх джерелами є основним змістом балансового узагальнення [5, с. 41].

Зміни, які відбуваються в балансі під впливом різних типів господарських операцій, доцільно проілюструвати конкретними ситуаціями:

1. Одержано гроші в касу з поточного рахунка в банку у сумі 4000 грн. Внаслідок цієї операції на 4000 грн. зменшиться сума коштів на поточному рахунку і одночасно в касі збільшиться на цю саму суму. Зміни відбулися в активі балансу, а в пасиві балансу ніяких змін не відбулося. Підсумок активу балансу також залишається без змін, тому що відбулося тільки внутрішнє переміщення господарських засобів. Рівність балансу не порушилась.

До типу змін, які проходять тільки в активі балансу, можна віднести такі господарські операції:

– витрачено сировину і матеріали на виробництво;

- видано під звіт відповідну суму грошей;
- надійшли суми на поточний рахунок від дебіторів;
- одержано продукцію власного виробництва;
- інше.

2. Розподілено прибуток і використано у сумі 12000 грн. на збільшення фондів цільового фінансування. Внаслідок цієї операції відбулися зміни тільки в пасиві балансу, тобто в джерелах утворення господарських засобів. Прибуток підприємства при його розподілі зменшиться на 12000 грн. і на таку ж суму збільшаться фонди цільового фінансування. Підсумок пасиву не зміниться (відбулося внутрішнє переміщення в джерелах), рівність балансу не порушиться.

До такого типу змін можна віднести операції:

- частина прибутку підприємства при розподілі зарахована на збільшення резервного капіталу;
- за рахунок одержаного кредиту банку погашено заборгованість перед постачальниками та іншими кредиторами;
- утримано податки із заробітної плати працівників;
- інше.

3. Надійшли від постачальників матеріали на загальну суму 25000 грн., розрахунки за які ще не проведені. Ця операція, з одного боку, приводить до збільшення суми матеріалів, з другого – у підприємства (якщо воно ще не розрахувалося за матеріали) зростає заборгованість перед постачальниками. В активі балансу стаття «Виробничі запаси» збільшиться на 25000 грн. і в пасиві стаття «Розрахунки з постачальниками і підрядниками» також збільшиться на аналогічну суму. Відповідно, збільшаться господарські засоби та джерела їх утворення, при цьому на однакову суму збільшаться підсумки активу і пасиву бухгалтерського балансу.

До такого типу операцій можна віднести:

- прийнято на баланс основні засоби як внесок до статутного (пайового) капіталу;
- нараховано заробітну плату працівникам;

- одержано в касу кредит банку або зараховано його на поточний рахунок;
- прийнято від підрядної організації виконані будівельні роботи чи надані послуги;
- інше.

4. Перераховано з поточного рахунка постачальнику 15000 грн. в часткове погашення заборгованості за придбані матеріали. В результаті цієї операції грошей на поточному рахунку зменшиться на 15000 грн. в активі і заборгованість перед постачальником також зменшиться на 15000 грн. в пасиві. Підсумок активу і пасиву балансу зменшиться на одну й ту ж суму, рівність балансу зберігається. До такого типу змін можна віднести операції:

- перераховано з поточного рахунка кошти в погашення заборгованості по кредитах банку, податках і зборах, іншим кредиторам;
- списано з балансу основні засоби в результаті виходу учасників;
- видано з каси заробітну плату, допомогу по тимчасовій непрацездатності, відпускні;
- інше.

Розглянуті господарські операції охоплюють всі можливі варіанти типових змін балансу (табл. 1.7):

1) перший тип – зміни відбуваються тільки в активі балансу, одна стаття збільшується, а інша взаємопов’язана стаття зменшується на одну й ту ж суму;
2) другий тип – зміни відбуваються тільки в пасиві балансу, одна стаття збільшується, а інша взаємопов’язана стаття зменшується на одну й ту ж суму;
3) третій тип – активно-пасивні зміни відбуваються у сторону збільшення; збільшуються господарські засоби з одночасним збільшенням джерел їх утворення;
4) четвертий тип – активно-пасивні зміни в сторону зменшення; зменшуються господарські засоби і одночасно зменшується відповідне джерело їх утворення.

Таблиця 1.7

Типові зміни в балансі, зумовлені господарськими операціями

АКТИВ	ПАСИВ
I. Каса + 4000 грн. Поточний рахунок в банку – 4000 грн. +А; – А	II. Прибуток – 12000 грн. Цільове фінансування +12000 грн. + П; – П
III. Виробничі запаси + 25000 грн. + А	III. Розрахунки з постачальниками і підрядниками +25000 грн. + П
IV. Поточний рахунок в банку – 15000 грн. – А	IV. Розрахунки з постачальниками і підрядниками – 15000 грн. – П

Підсумки активу і пасиву балансу (валюта балансу) збільшуються або зменшуються лише за умови, коли господарська операція впливає водночас на засоби та їх джерела. Інші операції викликають перегрупування сум в статтях активу або пасиву і не змінюють підсумок балансу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Бухгалтерський баланс є способом економічного групування і узагальненого відображення стану засобів підприємства за їх складом, розміщенням і функціональною роллю в процесі відтворення та за джерелами їх утворення і цільовим призначенням на певну дату в грошовій оцінці. Метою складання балансу є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату.

2. Особливості розвитку бухгалтерського балансу на різних історичних етапах дозволяє визначити основні аспекти, які зумовили його перехід на нові щаблі еволюції і стали початком кожного нового етапу: розвиток товарно-грошових відносин; популяризація кредитних відносин; втілення подвійного запису в обліковій практиці; глобалізація економіки.

3. В економічному розумінні «пасив балансу – це сума вартостей, одержаних з різних джерел (від держави, банківських установ, різних організацій, осіб) для певної мети, а актив – це конкретні форми існування цих вартостей (матеріали, продукція, кошти і ін.) на звітну дату.

4. У юридичному розумінні пасив балансу характеризує ступінь відповідальності підприємства перед державою, банком, різними організаціями і особами за довірене йому майно. Актив же балансу відображає майно, цінності, якими користується і розпоряджається підприємство.

5. Загальні підсумки активу і пасиву балансу повинні бути рівними між собою. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що як в активі, так і в пасиві показують ті самі господарські засоби, тільки згруповані за різними ознаками: в активі – за складом, розміщенням і їх функціональною роллю в процесі відтворення, в пасиві – за джерелами їх утворення. Загальна сума засобів відповідного власника завжди має дорівнювати сумі тих джерел, за рахунок яких вони створені. Цим пояснюється принцип збалансованості в обліку. Рівність підсумків активу і пасиву балансу має контрольне значення, оскільки вона є засобом перевірки правильності бухгалтерських записів і складання балансу.

РОЗДІЛ 2
ПАРАМЕТРИ БАЛАНСУ ЯК ЕЛЕМЕНТА МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФОРМИ ЗВІТНОСТІ

2.1. Інтерпретація балансу як структурного елемента методу бухгалтерського обліку

Бухгалтерський облік як органічна частина єдиної системи господарського обліку ґрунтується на наукових основах діалектичного методу пізнання. Це означає, що всі господарські засоби і процеси розглядаються у безперервному русі, розвитку, єдності, взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Разом з тим бухгалтерський облік, як і кожна наука, має свої властиві тільки йому способи дослідження, що обумовлені характерними особливостями його предмета. Якщо предмет дає відповідь на питання, що вивчає бухгалтерський облік, то метод визначає способи і прийоми дослідження, за допомогою яких забезпечується вивчення предмета.

Метод бухгалтерського обліку – це система способів і прийомів за допомогою яких забезпечується суцільне, безперервне і взаємо-пов'язане відображення і економічне узагальнення в грошовій оцінці об'єктів обліку з метою контролю за виконанням статутних вимог, ефективним використанням ресурсів підприємства і забезпечення збереження власності [5, с. 29].

Основними елементами методу бухгалтерського обліку є (рис. 2.1):

документація;

інвентаризація;

оцінка;

калькуляція;

система рахунків;

подвійний запис

бухгалтерський баланс;

звітність.

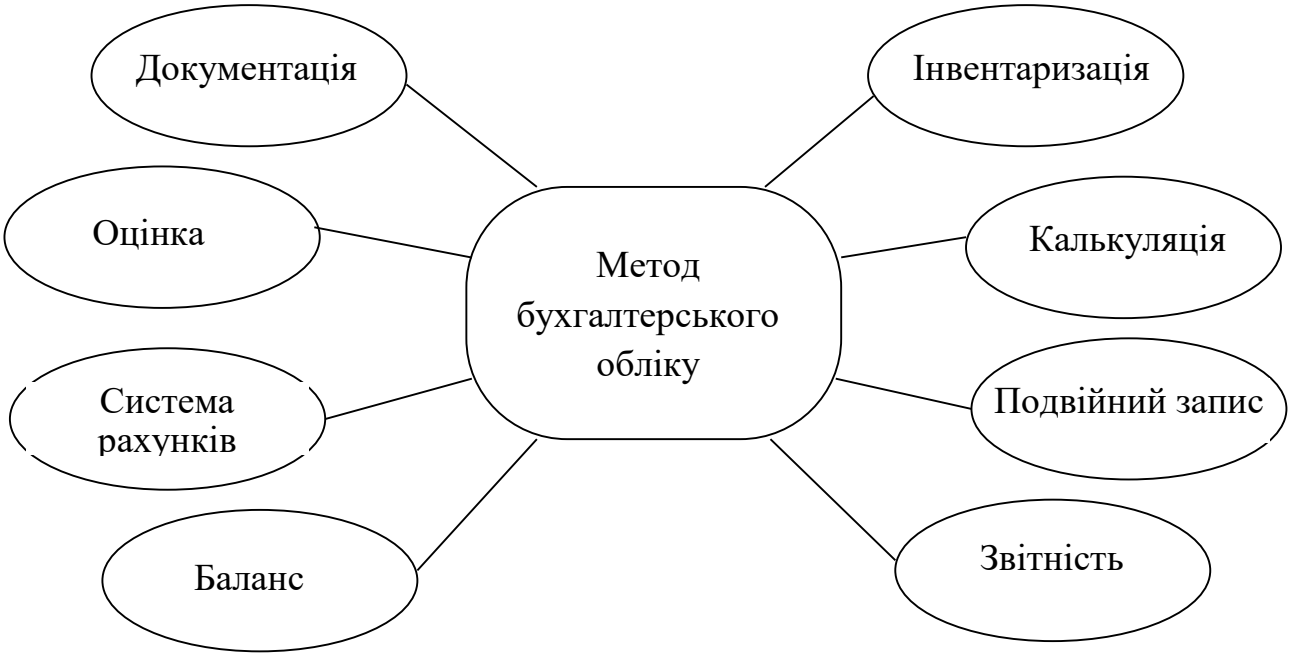

Рис. 2.1. Елементи методу бухгалтерського обліку

Документація – спосіб первинної реєстрації господарських операцій для забезпечення безперервного і суцільного відображення змін у складі об’єктів обліку. Правильно і достовірно складений документ надає юридичної сили обліковій інформації.

Інвентаризація – спосіб періодичної звірки даних бухгалтерського обліку з фактичною наявністю засобів підприємства (майна, коштів, фінансових зобов’язань). Інвентаризація є важливим способом контролю за об’єктивністю показників обліку, збереженням власності.

Оцінка – спосіб грошового вимірювання господарських засобів і джерел їх утворення, господарських процесів та їх результатів. Принципи оцінки майна в Україні регламентуються законодавством і обов’язкові для підприємств усіх форм власності.

Калькуляція – спосіб обчислення собівартості продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Сума витрат визначається по кожному конкретному об’єкту обліку, що забезпечує надійний контроль за використанням матеріальних і фінансових ресурсів.

Система рахунків – спосіб відображення стану і руху господарських засобів, джерел їх утворення, господарських процесів і результатів діяльності.

Подвійний запис – взаємопов'язане подвійне відображення господарських операцій на бухгалтерських рахунках. Кожна господарська операція записується два рази: один раз – на дебет одного рахунка, а другий раз – на кредит іншого взаємопов'язаного рахунка.

Бухгалтерський баланс – спосіб економічного групування засобів підприємства і джерел їх утворення, що забезпечує періодичне їх порівняння (загальна вартість засобів дорівнює джерелам їх утворення).

Звітність – система узагальнених і взаємопов'язаних показників, які всебічно характеризують господарську і фінансову діяльність підприємства за звітний період. Звітність завершує поточний облік. Дані балансів і звітів використовують для проведення економічного аналізу, управління й оперативного керівництва підприємством. Форми бухгалтерської звітності та порядок їх заповнення єдині для всіх підприємств (крім банків та бюджетних установ) і затверджуються Міністерством фінансів України.

З однієї сторони бухгалтерський баланс є постійною рівністю залишків і оборотів у будь-який момент часу – це є наслідком застосування подвійного запису. Таке широке розуміння балансу включає будь-які види бухгалтерських балансів (перевірочний, оборотно-сальдовий та інші, в тому числі і баланс як форму звітності. Однак, з іншої сторони у вузькому розумінні, баланс є формою звітності, що володіє певним змістовим навантаженням. Баланс як форма звітності, будучи частиною загального поняття «бухгалтерський баланс», наділений ще й власними ознаками, зокрема групування залишків за рахунками у статті, статей у розділи, оцінка статей балансу, спектр користувачів, мета складання.

Мета складання балансу як елементу методу бухгалтерського обліку повністю відсутня.

Таким чином, при провадженні подвійної бухгалтерії баланс не складається, оскільки він існує завжди, у будь-який момент часу. А от баланс як форму звітності слід складати з конкретною періодичністю.

Неоднозначність змісту поняття «бухгалтерський баланс» зумовлює необхідність формулювання двох інтерпретацій: 1) як окремого елемента методу бухгалтерського обліку; 2) як форми фінансової звітності.

1. Баланс – об'єктивна і постійна рівність між підсумками дебетових та кредитових оборотів, а також залишків за бухгалтерськими рахунками, зумовлена застосуванням принципу подвійного запису.

2. Баланс – основна форма фінансової звітності, що відображає та узагальнює стан і структуру ресурсів підприємства, тобто активів, і джерел їх формування, тобто, пасивів, яка є основним джерелом для аналізу фінансового стану підприємства.

Бухгалтерський баланс як форму фінансової звітності не доречно визначати окремим елементом методу бухгалтерського обліку, оскільки він є складовою частиною іншого елементу методу – звітності.

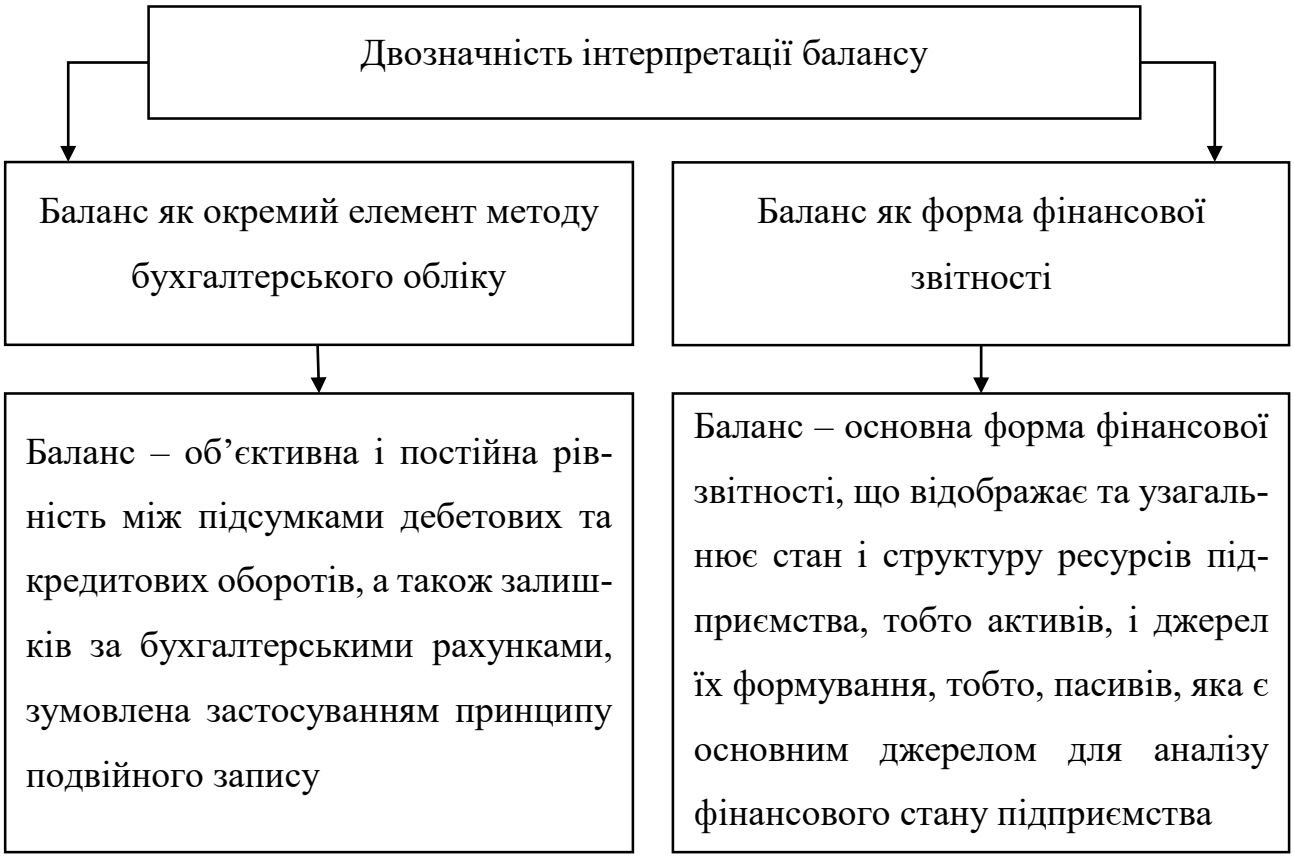

Рис. 2.2. Інтерпретація балансу як окремого елемента методу бухгалтерського обліку та як форми фінансової звітності

Більшість учених сучасності зазначають, що балансове узагальнення є способом групування даних через рахунки та подвійний запис, яке дозволяє відобразити склад майна підприємства за видами (зокрема складом та використанням) і джерелами формування на певну дату (у вартісному вимірнику).

Характеристика балансового узагальнення проводиться завдяки бухгалтерському балансу. Моніторинг думок науковців до визначення сутності бухгалтерського балансу доводить асиміляцію балансового узагальнення з бухгалтерським балансом.

За змістом балансове узагальнення – це універсальна категорія, що урівноважує кількісне співвідношення двох сторін одного поняття, виокремлених за двома ознаками. До основних характеристик балансового узагальнення доцільно віднести:

- подвійний зміст відображення об’єктів в обліку – передбачає, що об’єкт обліку виражений у двох аспектах, які обираються користувачем самостійно залежно від конкретної мети дослідження;
- рівність двох сукупностей показників – випливає з подвійного запису як способу відображення операцій. Рівність зумовлюється також особливостями відображення об’єкту (актив = пасив);
- узагальнений характер інформації – передбачає використання єдиного грошового вимірника, що забезпечує зіставність інформації та виявлення зв’язків між певними сукупностями показників. Досліджуваними сукупностями показників, що підлягають зіставленню з допомогою балансового узагальнення можуть бути: 1) актив і пасив; 2) доходи і витрати; 3) активи та джерела їх утворення тощо.

Балансове узагальнення як елемент методу бухгалтерського обліку слід трактувати як спосіб подвійного відображення сукупностей об’єктів обліку, що характеризують явище (процес) у двох аспектах, є рівнозначними або ж урівноважуються за допомогою балансуючого показника.

2.2. Характеристика балансу як форми фінансової звітності підприємства

Мета, склад і принципи формування фінансової звітності підприємства та вимоги до визнання і розкриття її елементів, в тому числі й бухгалтерського балансу, регламентує Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 року, зареєстровано в Міністерстві юстиції України № 336/22868 від 28.02.2013 року (з врахуванням змін і доповнень, внесених наказами Міністерства фінансів України № 627 від 27.06.2013 р., № 48 від 08.02.2014 р., № 241 від 17.02.2017 р., № 564 від 20.06.2018 р.) [27].

Згідно п. 3 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» баланс (звіт про фінансовий стан) – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов’язання і власний капітал [27].

Баланс, як основний звітний документ підприємства, має величезний практичний зміст, оскільки за рахунок балансу суб’єкти господарської діяльності звітують перед усіма внутрішніми, а особливо зовнішніми користувачами (керівництвом, інвесторами, кредиторами, податковою службою, органами статистики, фінансово-кредитними установами тощо).

Метою складання балансу форми № 1 (звіту про фінансовий стан форми 1-м) є надання користувачам повної, правдивої і неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на певну звітну дату для прийняття ефективних фінансово-економічних рішень. На підставі показників балансу проводиться аналіз структури активів і зобов’язань підприємства, рівень його фінансової стійкості, платоспроможності, розрахунок показників ділової активності, проектується поточна динаміка і визначається тенденція на майбутнє.

Баланс (звіт про фінансовий стан) підприємства містить загальні дані: назву підприємства, місцезнаходження (конкретну країну, де зареєстроване підприємство), організаційно-правову форму власності, галузь і вид економічної

діяльності за відповідними державними реєстрами, валюту балансу й одиницю її виміру (тис. грн.), повну адресу підприємства і дату, на яку складається баланс.

До основних принципів бухгалтерського балансу, яких слід дотримуватись при його формуванні, доцільно віднести:

1) подвійність;
2) роздвоєння сутності на протилежності;
3) симетрія;
4) відповідність;
5) необхідність;
6) достатність;
7) ієрархічність;
8) статичність;
9) динамічність;
10) агрегування і деталізація статей;
11) незгортання статей дебіторської та кредиторської заборгованостей;
12) відповідність даних на кінець звітного періоду даним на початок періоду.

Чинна форма бухгалтерського балансу (звіту про фінансовий стан) (форма № 1) всі статті активу групує у три розділи, а пасиву – у чотири розділи.

Кожний з розділів балансу характеризується проміжним підсумком за розділом, сума яких в цілому формує загальний підсумок активу чи пасиву балансу (звіту про фінансовий стан).

Рівність підсумків активу і пасиву балансу (звіту про фінансовий стан) зумовлена тим, що у обидвох його частинах одні і ті ж господарські засоби відображені у вартісному вимірнику, тільки згруповані за різними ознаками:

- в активі – за складом і розміщенням;
- в пасиві – за джерелами їх утворення і цільовим призначенням.

Кожен вид господарських засобів, розміщений у активі, має відповідне джерело їх утворення, відображене в пасиві балансу.

Підсумки активу і пасиву балансу в жодному разі не можуть бути різними, оскільки грошовий обсяг засобів підприємства має бути рівним вартості джерел

їх утворення. Власне тому й сам термін «баланс» означає «рівність», «рівновага». Відсутність ж рівності за підсумками активу та пасиву балансу свідчитиме про наявність помилок, допущених в облікових записах або при складанні балансу

Таблиця 2.1

Логічно-структурна будова балансу підприємства

АКТИВ		ПАСИВ	
I.	Необоротні активи	I.	Власний капітал
Усього за розділом I		Усього за розділом I	
II.	Оборотні активи	II.	Довгострокові зобов'язання і забезпечення
Усього за розділом II		Усього за розділом II	
III.	Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	III.	Поточні зобов'язання і забезпечення
		Усього за розділом III	
		IV.	Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття
Баланс		Баланс	

У балансі порівнюються облікові дані на початок і кінець звітного періоду. При цьому не можна допускати взаємного погашення активів і пасивів.

Основним елементом балансу є балансова стаття, яка є неподільним показником в балансі та характеризує окремий вид активів – активна стаття або ж вид зобов'язань чи капіталу – пасивна стаття.

До активних статей балансу відносяться:

Статті розділу I «Необоротні активи»:

Нематеріальні активи

- первісна вартість
- накопичена амортизація

Незавершені капітальні інвестиції

Основні засоби

- первісна вартість
- знос

Інвестиційна нерухомість

Довгострокові біологічні активи

Довгострокові фінансові інвестиції:

- які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств
- інші фінансові інвестиції

Довгострокова дебіторська заборгованість

Відстрочені податкові активи

Інші необоротні активи

Статті розділу II «Оборотні активи»:

Запаси

Поточні біологічні активи

Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги

Дебіторська заборгованість за розрахунками:

- за виданими авансами
- з бюджетом
- у тому числі з податку на прибуток

Інша поточна дебіторська заборгованість

Поточні фінансові інвестиції

Гроші та їх еквіваленти

Витрати майбутніх періодів

Інші оборотні активи

Статті розділу ІІІ «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття» відсутні.

До масивних статей балансу відносяться:

Статті розділу І «Власний капітал»:

Зареєстрований (пайовий) капітал

Капітал у дооцінках

Додатковий капітал

Резервний капітал

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)

Неоплачений капітал

Вилучений капітал

Статті розділу ІІ «Довгострокові зобов’язання і забезпечення»:

Відстрочені податкові зобов’язання

Довгострокові кредити банків

Інші довгострокові зобов’язання

Довгострокові забезпечення

Цільове фінансування

Статті розділу ІІІ «Поточні зобов’язання і забезпечення»:

Короткострокові кредити банків

Поточна кредиторська заборгованість за:

- довгостроковими зобов’язаннями
- товари, роботи, послуги
- розрахунками з бюджетом
- у тому числі з податку на прибуток
- розрахунками зі страхування
- розрахунками з оплати праці

Поточні забезпечення

Доходи майбутніх періодів

Інші поточні зобов’язання

Статті розділу IV «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття» – відсутні.

Форма балансу наведена у додатку 1 до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Статтями бухгалтерського балансу є показники, які відображають стан підприємства на відповідну звітну дату в розрізі окремих видів господарських засобів, коштів та джерел їх утворення. Кожна стаття балансу має грошовий вираз, який називається «оцінкою статті». Загальним принципом оцінки засобів для потреб балансу є оцінка за їх фактичною собівартістю.

Статті балансу відображають інформацію бухгалтерського обліку відповідно до фактичної наявності за результатами інвентаризації. Оцінку статей слід здійснювати у відповідності до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Більшість елементів інформаційного масиву для потреб складання бухгалтерського балансу формуються на основі даних синтетичних і аналітичних рахунків бухгалтерського обліку, окрім результативних рахунків, у межах яких визначається прибуток або збиток діяльності підприємства.

Особливості змісту і форми та специфіка побудови балансу малих підприємств, а також загальні вимоги до визначення і розкриття його статей регламентується Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 року № 39.

Основним призначенням складання і оприлюднення інформації балансу (звіту про фінансовий стан) є надання користувачам повної, правдивої та достовірної інформації про фінансовий стан підприємства за звітний період.

Принциповим є момент, що згортання статей активів і зобов'язань не допускається, окрім випадків, передбачених у відповідних Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку.

В окремих випадках, передбачених чинними нормативно-правовими актами, дозволяється складання окремого балансу, для складання якого інформацію первинних облікових документів про господарські операції філій, пред-

ставництв, відділень чи інших відокремлених підрозділів, виділених підприємством на окремий баланс, а також про господарські операції, які відповідно до чинного законодавства України підлягають відображенню, власне, в межах окремого балансу, відображають по окремих (відкритих для конкретного структурно відокремленого підрозділу) регістрах бухгалтерського обліку.

2.3. Співвідношення вимог до балансу як звітної форми та елементу методу бухгалтерського обліку

Елементи методу бухгалтерського обліку, сформовані у переважній більшості на межі 20-тих років XX століття, досі не залишаються поза увагою вчених. Загальноприйнятим вважається адитивний підхід, згідно якого елементом методу бухгалтерського обліку, поряд з такими як документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, рахунки, подвійний запис і баланс, є звітність, яка визначається як система узагальнених і взаємозв'язаних показників, що завершує облік.

Однак, таке визначення суті звітності не може вважатись обґрунтованим, оскільки з розвитком суспільного виробництва проходить як зростання його меж і обсягів, так і ускладнення взаємозв'яків між суб'єктами підприємницької діяльності, їхніх взаємовідносин з державою та органами, що її представляють: міністерствами, відомствами, фінансовими та кредитними установами тощо.

Саме у зв'язку з цим значно зростає значення інформаційного забезпечення контрагентів про хід і результати здійснення економічних процесів діяльності суб'єктів підприємництва. Відповідно можна відзначити, що баланс як основна форма звітності і як засіб інформаційного забезпечення стає більш необхідною тоді, коли процес виробництва здійснюється у суспільному вимірі.

Слід зазначити, що на початкових етапах розвитку суспільного виробництва роль балансу була невеликою. Відсутність державного регулювання економічних процесів відтворення не вимагало всебічної інформації про рівень розвитку суспільного виробництва, за таких умов баланс, як і звітність в цілому, виконує обмежені функції винятково внутрішнього інформаційного змісту, які

не вимагають застосування жодних спеціальних форм, у зв'язку з чим система бухгалтерського обліку виконує безпосереднє обліково-аналітичне забезпечення керівництва окремими підприємствами, установами. Власне за таких умов баланс, як і інші форми фінансової звітності, можливо розглядати у якості одного з елементів бухгалтерського обліку – завершальним в його організації.

Але ситуація динамічно змінилася – науково-технічний прогрес у більшості країн спричинив високорозвинутість виробництва, відповідно необхідним стало застосування державного регулювання економічних процесів суспільного відтворення, оскільки відсутність такого регулювання, або його недостатність, призводить до кризових явищ, що супроводжуються різким спадом виробництва і депресією розвитку. Саме у зв'язку з цим постала проблема інформації про суспільні процеси взагалі і про їхні особливості у виробництві. А таку інформацію забезпечує виключно звітність.

Таким чином, роль та значення звітності зростали, при цьому вона стала важливим засобом забезпечення обґрунтованості регулювання суспільного виробництва, що й визначило її самостійну роль і значення, які вимагають пристосування до вимог звітності бухгалтерського обліку.

Наразі інтенсивний розвиток обліково-інформаційних систем із застосуванням швидкодіючих гаджетів, поряд зі виключно технічними вимогами виробництва внаслідок необхідності удосконалення технології, у значній мірі зумовлений і потребами вирішення проблем оперативного забезпечення і аналітичного опрацювання звітної інформації згідно з запитами користувачів управлінської діяльності на мікро-, мезо- і макрорівнях.

Зарубіжний досвід організації звітності також засвідчує, що саме потреби управління суспільним виробництвом, трансформовані через інформаційність звітності, є визначальними для вибору методології і методики її облікового забезпечення, оскільки більшість вчених відзначають, що метою бухгалтерського обліку є забезпечення інформацією менеджерів різних рівнів.

В економічній літературі визначено чотири основні інформаційні проблеми, котрі стосуються зокрема й облікової інформації:

1) кількісна проблема – вона охоплює визначення обсягу доцільної інформації;
2) проблема часу – швидкий розвиток зумовлює актуальність інформації в короткі цикли;
3) проблема якості, оскільки не всі показники є однаково добре обґрунтованими;
4) проблема комунікації – вона стосується упорядкування каналів передачі інформації, яка часто виникає не там, де потрібна, у зв'язку з цим пов'язаний спосіб підготовки і ущільнення інформації.

Оскільки однією з необхідних передумов ефективного управління підприємствами є обліково-інформаційне забезпечення, наголошуємо на важливості теоретичного дослідження визначення місця облікової інформації в цілісній інформаційній системі, її складу і класифікації з необхідним для цілей управління глибиною, що зумовлює необхідність системного підходу до розробки теоретичних і методологічних положень, котрі визначають загальну спрямованість концепції розвитку обліку й звітності.

Власне через аналітичну інтерпретацію даних звітності забезпечується не лише інформаційні запити управлінців різного рівня, але й посилюється контрольна функція, виходячи за межі власне бухгалтерського обліку.

Контрольна функція проявляється також у фінансовій і статистичній звітності, які складаються на основі даних бухгалтерського оформлення документів і подвійного запису операцій у реєстрах аналітичного і синтетичного обліку, оскільки тут здійснюється її перевірка за вказаними ознаками не тільки обліковими працівниками, але й менеджерами.

Тобто, можна припустити, що контрольна функція виходить за межі однієї з облікових і доповнюється контролем управлінців різної ієрархії. Здійснюватися цей контроль повинен винятково шляхом аналітичної інтерпретації внутрішньої чи зовнішньої звітності, таким чином, менеджери підприємств, як правило, не здійснюють бухгалтерського оформлення первинних документів, хоч й виконують на них певні дозвільні чи підтверджувальні записи, тим самим частково

забезпечуючи контроль за обґрунтованістю операцій майже на всіх стадіях документообороту підприємства.

Вважаємо за необхідне зауважити, що мета бухгалтерського обліку є значно ширшою, ніж виконання будь-якої однієї, навіть дуже значної, функції. З огляду на це важливим методологічним принципом організації облікового забезпечення звітності є виявлення і наукове обґрунтування функцій бухгалтерського обліку, що розкривають його мету. Саме методологічна розробка суті кожної функції, її зовнішніх проявів в організації бухгалтерського обліку є важелем створення обґрунтованої методики облікового забезпечення звітності.

Власне недостатнє методологічне обґрунтування функцій бухгалтерського обліку можна вважати причиною того, що на відміну від зарубіжних учених, у вітчизняній науці така його функція як забезпечення звітності є дослідженою досить поверхово. До того ж, серед учених у сфері бухгалтерського обліку немає єдності у трактуванні функцій бухгалтерського обліку.

У класичній інтерпретації виділено три функцій бухгалтерського обліку:

- інформаційна;
- контрольна;
- управлінська.

Інформаційна функція бухгалтерського обліку полягає в одержанні фактичної інформації про господарську діяльність. Одночасно працівники обліку здійснюють і функцію контролю за роботою підприємства з метою ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Це, в свою чергу, дає можливість менеджерам активно впливати на економічні процеси та приймати оптимальні управлінські рішення [5, с. 17].

Більшість наукових досліджень не порушують усталеної класичної схеми, згідно якої вважається, що звітність є складовим елементом методу бухгалтерського обліку.

Однак порівняння смислового ряду елементів методу бухгалтерського обліку: документація, оцінка, рахунки, подвійний запис, калькуляція, інвентаризація, баланс і звітність викликає ряд сумнівів щодо такого трактування.

У звітності відображаються узагальнені дані з рахунків бухгалтерського обліку. В обґрунтованості цього твердження переконує те, що початково баланс взагалі вважався рахунком бухгалтерського обліку.

Врешті, Меморандумом центральних органів виконавчої влади, уповноважених регулювати бухгалтерський облік, констатується запровадження в облікову політику підприємств України основних принципів, методів та оцінок за міжнародними стандартами фінансової звітності із створенням національного регламенту бухгалтерського обліку. При цьому доцільно однозначно наголосити, що саме вимоги фінансової звітності, зокрема балансу, є визначальними щодо організації бухгалтерського обліку.

Таким чином, існує повна взаємозалежність і взаємозв'язок функцій і елементів методу бухгалтерського обліку та вимог до звітності. Їхнє співіснування забезпечує можливість на науково-обгрунтованій основі здійснювати облікове забезпечення формування системи звітності згідно з потребами управлінської діяльності на макро-, мезо- і мікрорівні.

Отже, баланс є елементом бухгалтерського обліку – це класична аксіома, а от звітність, а відповідно і баланс як форма звітності, є самостійною системою подання даних, необхідних для обліково-інформаційного забезпечення менеджменту, тому в будь-якому випадку не може вважатись складовим елементом (прийомом) бухгалтерського обліку.

2.4. Аналітичні можливості балансу: особливості та методика інтерпретації фінансових коефіцієнтів

Базовою метою аналізу бухгалтерського балансу є виявлення так названих «слабких» статей балансу та відстеження їх динаміки.

Наявність «вузьких» місць свідчить у першу чергу про неефективну роботу підприємства і негативний фінансовий стан, який утворився за результатами незадовільної роботи. Наявність вказаних проблем посвідчує насамперед кредиторська заборгованість, прострочені позики та непокриті збитки.

Однак, самостійний відокремлений економічний показник не може бути стандартним. Користувачі повинні інтерпретувати ряд показників відповідно до завдань, які необхідно вирішити. Процедура інтерпретації економічних показників полягає в їх порівнянні з певним стандартом, що відображає оптимальну або бажану величину. Наприклад, коефіцієнт прибутку на інвестований капітал порівнюють з альтернативними можливостями інвестування.

В процесі аналізу економічних показників аналітики застосовують чотири основних види стандартів:

1. Порівняння коефіцієнтів за поточний рік з коефіцієнтами цього ж підприємства за минулі роки. Особливу увагу в даному випадку приділяють тенденції часових змін кожного коефіцієнта.
2. Порівняння коефіцієнтів діяльності підприємства за поточний рік з коефіцієнтами інших компаній за цей же рік. Ці порівняння обумовлюють в основному використання економічних показників інших аналогічних підприємств і середніх значень по галузі.
3. Досвід аналітика, який суб‘єктивно відчуває “правильність” і “доречність” стосунків у певній конкретній ситуації. Ці суб‘єктивні міркування досвідченого і компетентного аналітика на практиці, як правило, вважають достовірнішими і кориснішими, ніж виключно механічні порівняння.
4. Порівняння коефіцієнтів за поточний рік із запланованими цілями і завданнями, які виражені у вигляді економічних показників.

Концептуальна основа порівняльного аналізу економічних показників і елементів балансу підприємства полягає в простеженні тенденції розвитку фінансових показників окремого підприємства протягом ряду років (таблиця 3.1). При цьому аналітик виявляє зміну фінансового стану суб‘єкта господарювання.

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз фінансових коефіцієнтів

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт валового прибутку	0.31	0.29	0.19	0.19	0.27	0.21	0.25
Коефіцієнт чистого прибутку	0.15	0.13	0.09	0.06	0.12	0.07	0.11
Коефіцієнт прибутку на власний капітал	0.21	0.22	0.14	0.14	0.19	0.17	0.16
Коефіцієнт прибутку на інвестований капітал	0.17	0.17	0.13	0.12	0.19	0.13	0.13
Коефіцієнт фінансового левериджу	0.04	0.05	0.01	0.02	0.01	0.04	0.04

Як видно з табл. 2.2, коефіцієнти валового і чистого прибутку спочатку мали високе значення (2012, 2013 рр.), потім спали (2014, 2015 рр.) і, нарешті, дещо підвищились та стабілізувались (2016-2018 рр.). Такий стан справ може свідчити про те, що в 2012 р. підприємство, отримуючи високі досить прибутки, почало відчувати тиск з боку конкурентів, що змусило його в 2014-2015 рр. збільшити свої витрати або знизити ціни на продукцію. Це в кінцевому результаті призвело до витіснення конкурентів і зростання прибутків у 2016-2018 рр. Щодо коефіцієнтів прибутку на акціонерний та інвестований капітал, то ми чітко бачимо, що в часовому аспекті вони змінюються майже аналогічно коефіцієнтам валового і чистого прибутку. Це може бути пояснене тими ж вище наведеними факторами. Коефіцієнт фінансового левериджу спочатку мав високе значення (2012-2103 рр.), потім майже нульове (2014-2016 рр.), і врешті решт вийшов на високе значення (2017-2018 рр.). Це, зі свого боку, може бути пояснене

тим, що спочатку підприємство мало можливість користуватися недорогим позичковим капіталом (2012-2013 рр.), а з 2017 року скористалося перевагами фінансового левериджу для отримання прибутків на власний інвестований капітал.

У багатьох випадках для доповнення результатів аналізу довгострокових тенденцій корисним є врахувати дані балансу підприємства і звіту про фінансові результати (при здійснені аналізу звіту зовнішніми користувачами достатньо розглядати лише частину I “Фінансові результати”) в аспектах питомої ваги та процентних відношень окремих компонентів). Названі процентним та індексним аналізом відповідно, вони дозволяють аналітикові уявно зазирнути всередину проблеми погіршення чи покращення фінансового стану фірми. І хоча таке уявлення в основному складається ще при аналізі фінансових коефіцієнтів, все ж глибше розуміння тенденцій можливе лише при розширеному аналізі, коли враховують усі відповідні висновки.

Для ілюстрації результатів аналізу цих двох типів розглянемо одну із структурних частин балансу підприємства, наприклад, перший розділ пасиву.

Таблиця 2.3

Процентний аналіз балансу

Показники	2011 %	2012 %	2013 %	2014 %	2015 %	2016 %	2017 %	2018 %
I. Власний капітал								
Статутний капітал	53.6	44.5	43.1	49.8	53.4	44.4	43.0	35.9
Пайовий капітал	0	0	0	0	0	0	0	0
Додатковий вкладений капітал	2.7	2.3	2.2	2.6	2.7	2.3	2.2	2.4
Інший додатковий капітал	2.7	2.3	2.2	2.6	2.7	2.3	2.2	2.4
Резервний капітал	5.5	4.6	4.4	5.1	5.5	4.6	4.4	4.8
Нерозподілений прибуток	6.2	11.3	19.1	12.3	9.8	19.7	12.7	25.7
Неоплачений капітал	0	0	0	0	0	0	0	0
Вилучений капітал	0	0	0	0	0	0	0	0
Усього за розділом I	70.7	64.9	71.0	72.3	74.1	73.2	64.5	71.3

При процентному аналізі виражаємо різні компоненти балансу в процентах до загальної суми ресурсів компанії.

Розглядаючи потому вагу окремого компонента в загальній сумі, ми тим самим досягаємо глибшого розуміння, ніж при розгляді абсолютних величин.

Баланс у процентному виразі може доповнюватись поданням даних у вигляді індексів стосовно базисного року, тобто всі фінансові показники (в даному випадку – обсяги значень окремих статей звітності) визначають шляхом співставлення із базисним роком, значення кого відповідає 100 %.

Таблиця 2.4

Індексний аналіз балансу

Показники	2011 %	2012 %	2013 %	2014 %	2015 %	2016 %	2017 %	2018 %
I. Власний капітал								
Статутний капітал	100	100	100	100	100	100	100	76.9
Пайовий капітал	100	0	0	0	0	0	0	0
Додатковий вкладений капітал	100	100	100	100	100	100	100	100
Інший додатковий капітал	100	100	100	100	100	100	100	100
Резервний капітал	100	100	100	100	100	100	100	100
Нерозподілений прибуток	100	220	384	213	160	384	255	477
Неоплачений капітал	100	0	0	0	0	0	0	0
Вилучений капітал	100	0	0	0	0	0	0	0
Усього за розділом I	100	110	124	109	105	124	113	115

Таким чином, представлення статей балансу у процентній та індексній формах дозволяє оцінити ситуацію глибше, ніж при звичайному аналізі економічних показників. Проведення індексного аналізу, як і процентного, значно спрощується при використанні відповідних комп‘ютерних програм.

Порівняльний аналіз економічних показників кількох фірм можна проводити стосовно лише однієї компанії, якщо необхідно визначити найбільш

привабливий альтернативний об‘єкт щодо потенційного інвестування капіталу, або кількох фірм однієї галузі.

Проведення аналізу порівняно з одним альтернативним підприємством є найпростішим, оскільки при цьому не виникає особливих проблем із інформаційною базою. А от аналіз економічних показників компанії стосовно середньогалузевих значень потребує тотальної системи збору інформації у всій досліджуваній галузі та розрахунку середніх показників (табл. 3.4).

Для проведення порівняльного аналізу даного виду достатньо розмістити в аналітичній таблиці поряд із значеннями економічних показників підприємства, яке аналізують, величини відповідних показників альтернативної компанії або середньогалузеві значення.

Таблиця 2.5

Порівняльний аналіз показників із середньогалузевими значеннями

Показники	Аналізоване значення	Середньо-галузеве значення
Рентабельності:		
Коефіцієнт валового прибутку	0,25	0,13
Коефіцієнт чистого прибутку	0,11	0,09
Коефіцієнт прибутку на власний капітал	0,16	0,13
Коефіцієнт прибутку на інвестований капітал	0,13	0,12
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,04	- 0,01
Платоспроможності:		
Коефіцієнт заборгованості	0,26	0,25
Коефіцієнт довгострокової заборгованості	0,14	0,09
Коефіцієнт короткострокової заборгованості	0,12	0,16
Ліквідності:		
Коефіцієнт покриття	3,8	3,7
Коефіцієнт строгої ліквідності	0,9	0,55
Середній вік дебіторської заборгованості	13,73	9,61
Коефіцієнт оборотності запасів	5,06	2,01

Рентабельність – це найважливіший показник ефективності фінансово-господарської діяльності суб‘єкта господарювання. Одним із теоретичних аспектів його визначення є абсолютна зацікавленість інвесторів і кредиторів у створенні єдиного показника рентабельності прийнятного для застосування у всіх випадках. На жаль, жоден показник не спроможний задовольнити цю потребу. Різноманітні показники рентабельності, відомі у практиці, фокусуються на оцінці достатності прибутку порівняно з різними конкретними факторами.

Існує два типи показників рентабельності. Завдяки показникам першого типу оцінюють рентабельність щодо продажу, а показникам другого типу – стосовно залучених капіталів. Лише при сукупному розгляді вони формують уявлення про ефективність господарської діяльності підприємства.

Перший показник першого типу – рівень рентабельності або коефіцієнт валового прибутку ($К_{вп}$):

$$К_{вп} = (ВР – СРП) / ВР$$

де ВР – виручка від реалізації продукції за мінусом ПДВ і АЗ

СРП – загальна собівартість реалізованої продукції

Існує більш вузький показник, так званий коефіцієнт чистого прибутку ($К_{чп}$), який ще називають маржею прибутку:

$$К_{чп} = (ВР + ІДОД – СРП – ВОД – ПП) / (ВР + ІДОД)$$

де ІДОД – інші доходи від операційної діяльності

ВОД – витрати операційної діяльності

ПП – податок на прибуток

Даний показник рентабельності є середнім процентом чистого прибутку з кожної гривні отриманих доходів від здійснення операційної діяльності (діяльності, пов‘язаної з реалізацією продукції). При аналізі маржі прибутку слід бути дуже уважним, оскільки в даному випадку беруть до уваги не обсяг ресурсів, а обсяг інвестованого капіталу, що використаний для отримання прибутку.

Першим показником рентабельності другого типу є коефіцієнт прибутку на власний капітал ($К_{пвк}$), який ще інколи називають рентабельністю власного капіталу:

$К_{пвк}$ = (ВР + ІДОД + ІДЗД – СРП – ВОД – ІЗВД – ПП) / СВК

де ІДЗД – інші доходи звичайної діяльності

ІВЗД – інші витрати звичайної діяльності

СВК – середній власний капітал

Іншим підходом до концепції прибутку від інвестицій є визначення відношення прибутку до всіх активів (тобто всього вкладеного капіталу). В цьому випадку використовується коефіцієнт прибутку на інвестований капітал ($К_{пік}$):

$К_{пік}$ = ((ВВ + ІДОД + ІДЗД – СРП – ВОД – ІЗВД – ПП) + ВСП) / СА

де ВСП – витрати на сплату процентів за користування позиками та банківськими кредитами, витрати на виплату дивідендів на емітовані облігації, проценти за користування товарним кредитом

СА – середні активи суб‘єкта господарювання

Одним із показників рентабельності другого виду є коефіцієнт фінансового левериджу ($К_{фл}$) як похідний від коефіцієнтів $К_{пвк}$ і $К_{пік}$:

$$К_{фл} = К_{пвк} – К_{пік}$$

У більшості підприємств леверидж, як правило, має позитивне значення і виникає тоді, коли норма прибутку на інвестиції вища за середні процентні ставки по залучених коштах.

Ліквідністю називають здатність підприємства погашати свої поточні зобов‘язання. Поняття ліквідності визначають також з дещо іншого аспекту, а саме як здатність цінностей перетворюватись в грошові кошти – абсолютно ліквідні засоби. Ліквідність в даному випадку можна розглядати з двох позицій: 1) як час, необхідний для перетворення активу в грошову форму, 2) як ймовірність продати актив за визначеною ціною.

Показники ліквідності акцентують увагу на відношенні між активами та поточними зобов‘язаннями. Для практичної оцінки ліквідності застосовують ряд коефіцієнтів, зокрема коефіцієнт покриття, коефіцієнт суворої ліквідності, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, середній вік дебіторської заборгованості, коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів, середній строк поповнення запасів тощо. Розглянемо детальніше кожен з них.

Коефіцієнт покриття ($К_п$) є одним з найбільш розповсюджених.

$$К_п = ПА / ПЗ$$

де ПА – поточні активи

ПЗ – поточні зобов‘язання

Коефіцієнт покриття оцінює відношення між всіма поточними активами та всіма поточними зобов‘язаннями на дату складання балансу. Даний показник доцільно розглядати як досить приблизний, оскільки при його розрахунку не враховується ступінь ліквідності окремих компонентів оборотного капіталу.

Більш досконалим інструментом аналізу реального рівня ліквідності підприємства є коефіцієнт суворої ліквідності ($К_{сл}$):

$$К_{сл} = ГК + ЦП + РО / ПЗ$$

де ГК – обсяг грошових коштів

ЦП – інвестиції у короткострокові цінні папери

РО – сума рахунків до отримання

Даний показник є аналогічним коефіцієнту покриття з тією лише різницею, що в чисельнику коефіцієнта суворої ліквідності із поточних активів виключають умовно їх найменш ліквідну частину – товарно-матеріальні запаси. Коефіцієнт суворої ліквідності, який ще називають коефіцієнтом негайної ліквідності, показує відношення суми грошових коштів, ринкових цінних паперів та дебіторської заборгованості від реалізації продукції до обсягу короткострокової кредиторської заборгованості.

Короткострокова ліквідність підприємства характеризується також показниками оборотності певних поточних активів. Двома додатковими коефіцієнтами при цьому виступають: оборотність дебіторської заборгованості від реалізованої продукції ($К_{одз}$) та оборотність товарно-матеріальних запасів ($К_{оз}$).

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($К_{одз}$), який ще називають оборотністю рахунків до отримання:

$$К_{одз} = РК / СДЗ$$

де РК – обсяг реалізації в кредит

СДЗ – середня дебіторська заборгованість від реалізації продукції

Показник $К_{одз}$ має назву коефіцієнта оборотності тому, що він показує, скільки разів дебіторська заборгованість була зареєстрована, отримана, списана протягом певного періоду.

$К_{одз}$ часто переводять на часову основу, відому як середній вік дебіторської заборгованості (СВДЗ), який показує середнє число днів, протягом яких рахунки дебіторів залишаються неоплаченими:

$$СВДЗ = КДР / К_{одз}$$

де КДР – кількість днів у році

Поряд із $К_{одз}$ короткострокову ліквідність підприємства також характеризує коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів:

$$К_{оз} = МВРП / СЗ$$

де МВРП – матеріальні витрати в процесі звичайної діяльності

СЗ – середні товарно-матеріальні запаси

Коефіцієнт оборотності товарно-матеріальних запасів показує швидкість переходу запасів у розряд дебіторської заборгованості в результаті продажу готової продукції.

Коефіцієнти $К_{оз}$ і $К_{одз}$ часто переводять на часову основу, відому як середній строк поповнення запасів (ССПЗ):

$$ССПЗ = КДР / К_{оз}$$

Середній строк поповнення запасів як похідний показник від $К_{оз}$ показує, через скільки днів в середньому товарно-матеріальні запаси реалізовуються в сумі проданої продукції.

З економічної точки зору показники платоспроможності характеризують загальну ліквідність підприємства в аспектах здатності повернення як короткострокових, так і довгострокових залучених засобів. Основними показниками платоспроможності є коефіцієнти: заборгованості, довгострокової і короткострокової заборгованості, забезпеченості позик та грошової забезпеченості.

Коефіцієнт заборгованості підприємства визначає частку позичених капіталів у загальній вартості активів компанії, тобто встановлює обсяг зобов‘язань в розрахунку на 1 грн. активів:

$$К_з = (ДЗ + ПЗ) / А$$

де ДЗ – довгострокові зобов‘язання

ПЗ – поточні зобов‘язання

А – загальні активи підприємства

Коефіцієнт довгострокової заборгованості ($К_{дз}$) визначає частку довгострокових зобов‘язань у вартості всіх активів компанії:

$$К_{дз} = ДЗ / А$$

Коефіцієнт короткострокової заборгованості ($К_{кз}$) встановлює частку короткострокових зобов‘язань у вартості всіх активів фірми:

$$К_{кз} = ПЗ / А$$

Коефіцієнт забезпеченості позик ($К_{зп}$), який ще називають ступенем покриття процентних платежів прибутком, характеризує відношення чистого прибутку (чисельник формули) до нарахованих процентів за борговими зобов‘язаннями:

$$К_{зп} = (ВР + ІДОД + ІДЗД – СРП – ВОД – ІВЗД – ПП) / ВСП$$

де ВР – виручка від реалізації продукції за мінусом ПДВ та АЗ

ІДОД – інші доходи операційної діяльності

ІДЗД – інші доходи звичайної діяльності

СРП – собівартість реалізованої продукції

ВОД – витрати операційної діяльності

ІВЗД – інші витрати звичайної діяльності

ПП – платежі з податку на прибуток

ВСП – витрати на сплату процентів за користування позиками

Коефіцієнт грошової забезпеченості підприємства ($К_{гз}$) характеризує відношення річного грошового потоку фірми до суми непогашених зобов‘язань, тобто є свого роду фінансово-економічним вимірником здатності підприємства “обслуговувати” свої борги:

$$К_{гз} = (ВР + ІДОД + ІДЗД – СРП – ВОД – ІВЗД – ПП + ВА) / (ДЗ + ВА)$$

де ВА – витрати компанії на амортизацію основних засобів

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. За змістом балансове узагальнення – це універсальна категорія, що урівноважує кількісне співвідношення двох сторін одного поняття, виокремлених за двома ознаками. До основних характеристик балансового узагальнення доцільно віднести: 1) подвійний зміст відображення об'єктів в обліку – передбачає, що об'єкт обліку виражений у двох аспектах, які обираються користувачем самостійно залежно від конкретної мети дослідження; 2) рівність двох сукупностей показників – випливає з подвійного запису як способу відображення операцій. Рівність зумовлюється також особливостями відображення об'єкту (актив = пасив); 3) узагальнений характер інформації – передбачає використання єдиного грошового вимірника, що забезпечує зіставність інформації та виявлення зв'язків між певними сукупностями показників. Показниками, що підлягають зіставленню з допомогою балансового узагальнення можуть бути: 1) актив і пасив; 2) доходи і витрати; 3) активи та джерела їх утворення тощо.

2. Балансове узагальнення як елемент методу бухгалтерського обліку слід трактувати як спосіб подвійного відображення сукупностей об'єктів обліку, що характеризують явище (процес) у двох аспектах, є рівнозначними або ж урівноважуються за допомогою балансуючого показника.

3. Неоднозначність змісту поняття «бухгалтерський баланс» зумовлює необхідність формулювання двох інтерпретацій: 1) як окремого елемента методу бухгалтерського обліку – це об'єктивна і постійна рівність між підсумками дебетових та кредитових оборотів, а також залишків за бухгалтерськими рахунками, зумовлена застосуванням принципу подвійного запису; 2) як форми фінансової звітності – основна форма фінансової звітності, що відображає та узагальнює стан і структуру ресурсів підприємства, тобто активів, і джерел їх формування, тобто, пасивів, яка є основним джерелом для аналізу фінансового стану підприємства. Бухгалтерський баланс як форму фінансової звітності не доречно визначати окремим елементом методу бухгалтерського обліку, оскільки він є складовою частиною іншого елементу методу – звітності.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження ідентифікації балансу як елемента методу бухгалтерського обліку та форми фінансової звітності сформульовані наступні висновки та пропозиції:

1. Баланс як одна із центральних економічних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. Матеріальні баланси широко застосовувалися у Стародавньому Китаї для забезпечення контролю за рухом і збереженням цінностей. У Стародавній Греції вели баланси окремих господарств та баланси кредитних установ. У Стародавньому Римі ведення балансу на державному рівні було необхідним для здійснення контролю та ефективного управління. Тобто у Стародавньому Світі баланс використовувався як система показників, що відображала кількісне співвідношення двох елементів або сторін будь-якої діяльності (доходів і видатків держави, вхідних і вихідних грошових потоків), при цьому використання балансу в облікових процедурах ще не відбувалося. Появу бухгалтерського балансу відносять до середини XIV століття, і притримуються версії, що виникнення подвійної бухгалтерії пов’язано з Л. Пачолі та його Трактатом «Про рахунки та записи». Положення «Трактату» знайшли своє продовження в працях Д. Кардано (1539 р.), Д. Манчіні (1549 р.), В. Котрулі (1573 р.), Л. Флорі (1633 р.), в Італії; Я. Імпіна (1543 р.) – в Голландії; І. Готліба (1531 р.) та В. Швайкера (1549 р.) – в Німеччині.

2. У сучасному розумінні бухгалтерський баланс є способом економічного групування і узагальненого відображення стану засобів підприємства за їх складом, розміщенням і функціональною роллю в процесі відтворення та за джерелами їх утворення і цільовим призначенням на певну дату в грошовій оцінці. Метою складання балансу є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на звітну дату.

3. Особливості розвитку бухгалтерського балансу на різних історичних етапах дозволяють визначити основні аспекти, які зумовили його перехід на нові щаблі еволюції і стали початком кожного нового етапу. Результатом розвитку

балансу на першому етапі є його розповсюдження при здійсненні торгових та фінансових операцій. Другий етап розвитку балансу започаткував подвійний характер відображення господарських операцій, що і зумовило використання балансу як облікової категорії. Поділ рахунків на активні та пасивні став основою формування структури балансу. Третій етап розвитку бухгалтерського балансу сформував його наукове обґрунтування, при цьому на основі балансового підходу ідентифіковано два поняття: 1) баланс як спосіб перевірки правильності застосування подвійного запису; 2) баланс як форма звітності. У цей період бухгалтерський баланс набув ознак періодичності і достовірності. Четвертий етап розвитку бухгалтерського балансу характерний набуттям класичних рис сьогодення з диференціацією двох напрямів: 1) елементу методу бухгалтерського обліку; 2) форми фінансової звітності. П’ятий етап розвитку балансу ознаменував його застосування як уніфікованої інформаційної бази управління.

4. Сучасне позиціонування балансу доводить доцільність виділення двох аспектів його трактування: 1) в економічному розумінні «пасив балансу – це сума вартостей, одержаних з різних джерел (від держави, банківських установ, різних організацій, осіб) для певної мети, а актив – це конкретні форми існування цих вартостей (матеріали, продукція, кошти і ін.) на звітну дату; 2) в юридичному розумінні пасив балансу характеризує ступінь відповідальності підприємства перед державою, банком, різними організаціями і особами за довірене йому майно. Актив же балансу відображає майно, цінності, якими користується і розпоряджається підприємство.

5. Загальні підсумки активу і пасиву балансу повинні бути рівними між собою. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що як в активі, так і в пасиві показують ті самі господарські засоби, тільки згруповані за різними ознаками: в активі – за складом, розміщенням та їх функціональною роллю в процесі відтворення, в пасиві – за джерелами їх утворення. Загальна сума засобів відповідного власника завжди має дорівнювати сумі тих джерел, за рахунок яких вони створені. Цим пояснюється принцип збалансованості в обліку. Рівність підсумків активу і пасиву бухгалтерського балансу має вагоме контрольне значення,

оскільки ця рівність є засобом перевірки правильності бухгалтерських записів і складання балансу.

6. Однією із дискусійних проблем сутнісної характеристики балансу є спектр потреб та інтересів його користувачів. Єдність поглядів серед як науковців, так і практиків щодо переліку користувачів бухгалтерської інформації та ознак їх групування відсутня. Окремі вчені розмежовують користувачів бухгалтерського балансу на чотири групи: 1) керівництво підприємства; 2) фіскальні органи; 3) партнери (власники, інвестори, кредитори тощо; 4) інфраструктура (відомства, фондові біржі, суди тощо). Інші вважають, що існує група основних користувачів (власники, інвестори, кредитори, ділові партнери, податкові органи, тощо) та дотичних (аутсорсери, аудитори, юристи, біржі, асоціації, профспілки тощо). На нашу думку, найбільш вдалим є розмежування користувачів бухгалтерського балансу на внутрішніх і зовнішніх, оскільки це дозволяє врахувати їх вимоги до інформації, наведеної у бухгалтерському балансі. До внутрішніх користувачів бухгалтерського балансу доцільно відносити вищу ієрархію менеджерів підприємства, які володіють правом доступу до будь-якої інформації підприємства. До зовнішніх користувачів доцільно відносити передусім власників, якщо вони не займаються безпосереднім управлінням, інвесторів, менеджерів середнього рівня (керівників структурних підрозділів), ряду працівників, окремих фінансово-кредитних установ, спектру постачальників, підрядників, покупців, замовників, інших ділових партнерів, податкових органів, органів соціального страхування, державної статистики, органів влади, місцевого самоврядування, громад тощо.

7. Бухгалтерський баланс з однієї сторони є постійною рівністю залишків і оборотів у будь-який момент часу, що є наслідком застосування подвійного запису. Таке широке розуміння балансу включає будь-які види бухгалтерських балансів (перевірочний, оборотно-сальдовий та інші, в тому числі і баланс як форму звітності. Однак, з іншої сторони у вузькому розумінні, баланс є формою звітності, що володіє певним змістовим навантаженням. Баланс як форма звітності, будучи частиною загального поняття «бухгалтерський баланс», наділений ще й власними ознаками, зокрема групування залишків за рахунками у статті,

статей у розділи, оцінка статей балансу, спектр користувачів, мета складання. Відповідно мета складання балансу як елементу методу бухгалтерського обліку – відсутня, оскільки при провадженні подвійної бухгалтерії баланс не складається, бо він існує завжди, у будь-який момент часу. А от баланс як форму звітності потрібно складати, до того ж з конкретною періодичністю.

8. Неоднозначність змісту поняття «бухгалтерський баланс» зумовлює необхідність формулювання двох його інтерпретацій: 1) як окремого елемента методу бухгалтерського обліку; 2) як форми фінансової звітності. Баланс як елемент методу бухгалтерського обліку – це об'єктивна і постійна рівність між підсумками дебетових та кредитових оборотів, а також залишків за бухгалтерськими рахунками, зумовлена застосуванням принципу подвійного запису. Баланс як форма звітності – це основна форма фінансової звітності, що відображає та узагальнює стан і структуру ресурсів підприємства – активів, і джерел їх формування – пасивів, з метою моніторингу фінансового стану підприємства.

9. Бухгалтерський баланс як форму фінансової звітності не доречно визначати окремим елементом методу бухгалтерського обліку, оскільки він є складовою частиною іншого елементу методу – звітності.

10. Метою складання балансу форми № 1 (звіту про фінансовий стан форми 1-м) є надання користувачам повної, правдивої і неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на певну звітну дату для прийняття ефективних фінансово-економічних рішень. На підставі показників балансу проводиться аналіз структури активів і зобов'язань підприємства, рівень його фінансової стійкості, платоспроможності, розрахунок показників ділової активності, проектується поточна динаміка і визначається тенденція на майбутнє.

11. Баланс є елементом методу бухгалтерського обліку – це класична аксіома, а от звітність, а відповідно і баланс як форма звітності, є самостійною системою подання даних, необхідних для обліково-інформаційного забезпечення менеджменту, тому в будь-якому випадку не може вважатись складовим елементом (прийомом) бухгалтерського обліку.

12. Прогресивним напрямом розвитку балансового методу є побудова нульових балансів, які є системним обліково-аудиторським механізмом управління, що передбачають реальну або гіпотетичну реалізацію активів і задоволення зобов'язань у ліквідаційних цінах і отримання дезагрегованого показника власності (чистих пасивів). Застосування таких балансів, які мають широке поширення в країнах західної Європи, є одним із засобів виявлення маніпуляцій та шахрайств, що використовуються зовнішніми користувачами під час прийняття інвестиційних та позикових рішень. Розроблені наприкінці XIX століття підходи до побудови актуарних та нульових балансів, що є похідними від бухгалтерських балансів та мають інше цільове призначення, є прикладом для побудови стратегічних похідних балансових звітів, формування яких є кінцевим результатом функціонування стратегічної системи обліку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова І. М., Спільник І. В. Бухгалтерський облік в Україні у XIX-XX столітті. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. № 14, Ч. 1, 2017. С. 22-26.
2. Белова І. М. Історичні аспекти розвитку бухгалтерського балансу. Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 20 жовт. 2016 р.]. Тернопіль : Вектор, 2016. С. 48-50.
3. Боримская Е. П. Счетоведение : моногр. : в 3 ч. Ч.3. Современные преобразования системы счетов бухгалтерского учета. Житомир : ЖГТУ, 2009. 220 с.
4. Бруханський Р. Ф., Палюх М. С. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 350 с.
5. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік : підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 480 с.
6. Бруханський Р. Ф. Аналіз підходів до побудови моделей бухгалтерського інжинірингу. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2014. №. 3. С. 27-34.
7. Бруханський Р. Ф. Сучасні вимоги і параметри обліково-інформаційного забезпечення стратегічного менеджменту сільськогосподарських підприємств України. Сталий розвиток економіки. 2012. Вип. 4 (14). С. 217-221.
8. Бруханський Р. Ф. Система стратегічного фінансового обліку: аналіз сучасного стану і перспективи розвитку. Бізнес Інформ. 2014. № 7. С. 220-225.
9. Буфатіна І. В. Роль фінансової звітності в інформаційному забезпеченні прийняття рішень. Розвиток науки про бухгалтерський облік. Збірник тез виступів на науковій конференції, 23-24.11.2017 р. Ч. 1. Житомир: ЖІТІ, 2014. С. 27-32.
10. Войнаренко М. П., Пономарьова Н.А., Замазій О.В. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту: навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2010. 488 с.
11. Гейєр Е. С., Головащенко О. М., Наумчук О. А., Тимчина Л. І. Звітність підприємства: навчальний посібник. Донецьк : ДонНУЕТ, 2014, 435 с.

12. Господарський кодекс України, документ № 436-IV від 16.01.2003 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15

13. Гринів Б. Проблеми бухгалтерського балансу: його використання в аналізі. Бухгалтерський облік і аудит. 2015. №1. С. 11-15.

14. Гуменюк О.О. Взаємозв'язок між звітами в системі фінансової звітності. Інноваційна економіка». 2012. №5. С. 116-119.

15. Гуменюк О. О. Взаємозв'язок між звітами в системі фінансової звітності. Інноваційна економіка. 2012. № 5. С. 116-119.

16. Дідоренко Т. В. Бухгалтерський баланс як складова інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень / Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 20 жовтня 2016 р.]. Тернопіль : Вектор, 2016. С. 108-109.

17. Дідоренко Т. В. Теоретичні основи бухгалтерського балансу. Прикладна економіка – від теорії до практики : зб. тез доп. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 15 жовт. 2015 р.] / редкол. : Б. О. Язлюк, П. Р. Пуцентейло [та ін.] ; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015. С. 55-57.

18. Довбуш В. І. Баланс підприємства: історія виникнення, розвитку та становлення. Незалежний аудитор. 2013. № 6 (IV). С. 52-59.

19. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291 (зі змінами та доповненнями) URL: http://www.uapravo.net/data/akt450/page1.htm.

20. Кулик В. А. Бухгалтерський баланс: минуле, сучасне, майбутнє: Монографія. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. 186 с.

21. Левицька С. О., Лебедзевич Я.В., Осадча О.О. Звітність підприємств: підручник. Острог : НУ «Острозька академія», 2012. 230 с.

22. Легенчук С. Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки : моногр. Житомир : ЖДТУ, 2010. 652 с.

23. Лень В. С., Гливенко В. В. Звітність підприємства: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. К. : Каравела, 2010. 672 с.

24. Лукін В. О. Звітність підприємства: опорний конспект лекцій. Харків: ХІБС УБС НБУ, 2014. 164 с.

25. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433. URL: http://www.minfin.gov.ua

26. Мних Є.В., Барабаш Н.С. Фінансовий аналіз : підручник. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 536 с.

27. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13

28. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність», Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 628. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13

29. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємств в умовах інституційних трансформацій : колект. моногр. Р. Ф. Бруханський, П. Р. Пуцентейло, І. М. Белова [та ін.]. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. 388 с.

30. Палюх М. С. Бухгалтерський облік і звітність як інформаційна система забезпечення розвитку агровиробництва. Прикладна економіка - від теорії до практики : зб. тез доп. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 15 жовт. 2015 р.] / редкол. : Б. О. Язлюк, П. Р. Пуцентейло, Ю. І. Гайда [та ін.] ; відп. за вип. П. Р. Пуцентейло. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2015. С. 114-117.

31. Палюх М. С. Недоліки інформаційного забезпечення менеджменту у світлі класичної теорії обліку. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / За ред. М.Ф. Кропивка. Мелітополь: „Люкс”, 2012. № 2 (18), том 3. С. 246-255.

32. Палюх М. С. Нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку аграрних підприємств. Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності аграрних підприємств : монограф. / М. К. Пархомець, П. Р. Пуцентейло. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2015. 320 с.

33. Палюх М. Роль бухгалтерського обліку в системі управління підприємством. Обліково-аналітичне та правове забезпечення інституційних секторів економіки України в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. праць всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю [м. Тернопіль, 30 берез. 2017 р.]. Тернопіль : Крок, 2017. С. 42-44.

34. Первинний та аналітичний облік на підприємстві : навч. посіб. / П. М. Гарасим, Г. П. Журавель, Р. Ф. Бруханський, П. Я. Хомин. Тернопіль : Астон, 2005. 464 с.

35. Погорєлова Т. П., Сьоміна О. Р. Бухгалтерський баланс: його сутність, історія виникнення та технологія складання. Агросвіт. 2017. № 1-2. С. 44-48.

36. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

37. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», наказ Міністерства фінансів України від 25.02.2000 р. № 39. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00

38. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами», наказ Міністерства фінансів України від 19.05.2005 № 4. (в редакції від 09.08.2013). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05

39. Про аудиторську діяльність», Закон України від 22.04.1993 р. № 3126-XII. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12.

40. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 16.07.1999 р. № 996-XIV URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14

41. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ МФУ від 30.11.1999 р. № 291 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11

42. Пуцентейло П. Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства. Сталий розвиток економіки. 2015. № 1. С. 168-174.

43. Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. Детермінанти аналітичного забезпечення процесу управління діяльністю підприємства. Збірник наукових праць

Державного економіко-технологічного університету транспорту: Серія «Економіка і управління». Вип. 34. К.: ДЕТУТ, 2015. С. 150-164.

44. Сава А., Палюх М., Завитій О., Семенишена Н. Теоретичні засади бухгалтерського обліку в системі управління. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : міжнар. зб. наук. пр. 2017. Вип. 1-2. С. 21-28.

45. Семенишена Н., Бугерчук Б. Баланс як основна категорія бухгалтерського обліку. Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (6-7 квітн. 2017 р., ЛТЕУ, Львів, Україна). Тернопіль : Крок, 2017. С. 196-198.

46. Семенишена Н., Дубчак Г. Моделі та сутність Балансу (Звіту про фінансовий стан). Бухгалтерський облік, аналіз і аудит в управлінні економічними процесами в світовій і національній економіці: сучасний стан та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 11 грудня 2015 р., (ПДАТУ, м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль : Крок, 2015. С. 47-49.

47. Скирпан О. П., Палюх М. С. Фінансовий облік: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 407 с.

48. Смірнова О. М., Стадник М. В. Фінансова звітність : історичний аспект розвитку та сучасні орієнтири. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2. Тернопіль : Крок, 2014. С. 116–119.

49. Спільник І. В. Аналіз фінансової діяльності фірми. Наукові записки. Тернопіль. "Економічна думка", 2006. Випуск 16. С. 78-82.

50. Спільник І. В., Тинська І. Інформаційне забезпечення фінансового аналізу і проблеми його вдосконалення. Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу і статистики ТНЕУ. Тернопіль: Економічна думка, 2011. - Випуск 8, Ч. 2. С. 423-425.

51. Спільник І. Сутність обліку та актуальність вивчення його історії. Прикладна економіка - від теорії до практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 27 жовт. 2017 р. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2017. С. 166-169.

52. Уолш К. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства. Пер. з англ. К.: Всеувито; Наукова думка, 2001. 367 с.

53. Хомин І. П., Палюх М.С. Норма прибутковості в контексті аналітичної інтерпретації звітних показників. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 17, т. 2. С. 486-491.

54. Хомин П. Я. Облікове забезпечення звітності про фінансові результати має бути методологічно обґрунтованим. Бухгалтерський облік і аудит. № 6. 2014. С. 9-15.

55. Хомин П. Я., Палюх М.С. Звітність як інформаційна система забезпечення розвитку агровиробництва: проблема повноти й достовірності. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнічного університету (Економічні науки) Випуск 2 (1) С. 302-311.

56. Яремко І. Й., Федак Т.В. Балансознавство у контексті і форматі методології економічної науки. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2013. № 647. С. 547–552.

57. Яріш П. М., Касьянова Ю.В. Методи проведення аналізу фінансових результатів діяльності організацій. Управління розвитком. 2013. № 4 (144). С. 159-162.

58. Brukhanskyi R. F., Furman O. Ye. Accounting information positioning of agrarian business socio-economic strategy. Науковий вісник Полісся. 2017. № 1 (9), ч. 1. С. 72-79.

59. Brukhanskyi R. F. The process of intellectualization of strategic financial accounting on the basis of accounting engineering. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2016. Випуск 2. С. 18-24.

60. Brukhanskyi R. F. Expansion of accounting subject : strategical aspect. Economics, management, law : realities and perspectives : Collection of scientific articles. - Les Editions L'Originale, Paris, 2016. P. 320-325.